

NŐK a fókuszban: Hegedűs Zsuzsa, Lesznai Anna, Ungár Klára és mások

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft

2011. március / XXIII. évfolyam 3. szám

szombat

**Winkler Nóra
a moziban**

szombat

2011 március
5771 ádár II.

•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)

Fritz Éva

Pári Mirella (terjesztés)

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Panyi Szabolcs,
Vári György, Várnai Pál

•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország

Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

Open Society Institute

•
A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

•
Terjeszti a LAPKER Rt.

•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2011. január 14-én.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:

info@szombat.org

Címünk az interneten:

http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:

Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás:
Mackensen Kft.

NŐK

4 Mihály Amichay Éva

Eszter, a rejtőzködő feminista

5 Németh Ványi Klári

„Uram! Miért teremtettél nőnek?”

**8 „Öreg koromra kibújt belőlem
a zsidó”**

Marianna D. Birnbaum portréja

(Németh Ványi Klári)

**9 „A szegényekkel szembeni
előítélet a legsúlyosabb probléma”**

Hegedűs Zsuzsával beszélget Novák Attila

**11 „Prototípusa vagyok
a szélsőjobb ellenségképének”**

Ungár Klárával beszélget Gadó János

13 Lesznai Anna naplójegyzetei

14 Lesznai Anna verse

15 Várnai Pál

Anyuka

18 Rózsa Péter

**Anyukámat el fogja vinni
egy indián**

Winkler Nóra a moziban

21 Bender Katalin

Rámcsörgött

22 Agi Mishol versei

26 Turi Tímea

Kirándulás az örökkévalóságba

Részlet a Költözés című kisregényből

**29 „Élményeket gyűjtöttem,
nem vagyont”**

Mihály Amichay Éva portréja (Gadó János)

31 Valóban elveszett?

(Schüttler Tamás)

32 Ruth Fainlight versei

34 Információ, tudás, tudatosság

Interjú Hanna Yablonkával (Gadó János)

4. oldal

9. oldal

11. oldal

13. oldal

18. oldal

MIHÁLY AMICHAY ÉVA

Eszter, a rejtőzködő feminista

A zsidóság szent könyvei egy patriarchális világot rajzolnak, még akkor is, ha az ókori viszonyokhoz képest forradalmi újításokat is tartalmaznak. Persze, vannak benne nagyszerű női alakok, akik válságos időkben ösztönösen, helyesen cselekszenek, és ezzel előrelendítik a történetet, de alakjukra nem vetül túlzott fény. A Tanach (Tóra, Neviim, Ktuvim) szent könyveiből kettőt neveztek el női főszereplőről, mindkettő a harmadik csoportba, a Ktuvim-ba tartozik, az öt megila közé: Megilat Rút és Megilat Eszter. De amíg Rút szerepe arra korlátozódik, hogy ő Dávid király dédanyja, Eszter királynő a zsidóság korabeli megmentőjeként és a Purim ünnepség kezdeményezőjeként vonul be a zsidó legendáriumba. Alakja újabban az antifeministák kedvencévé vált, mint az engedelmesség és a női erények mintaképe, éppen ezért nem érdektelen megnézni közelebbről, miről is van szó.

Ha Eszter cselekedeteinek végeredményét nézzük, miszerint sikerült megmentenie népét a pusztulástól, akkor egy áldozatkész nemzeti hőssel van dolgunk. Csakhogy az út, amely abba a pozícióba juttatta, hogy megmenthette népét, már közel sem olyan felemelő.

A zsidók babiloni fogsága idején, a hatalmas perzsa birodalom fővárosában, Susánban (Szúza) vagyunk, ahol a király, Ahasvéros (I. Xerxes), 127 tartományának főurait látja vendégül egy többnapos ivászaton. Mint afféle macsó, gazdagsága fényét a felesége szépségének bemutatásával szeretné tetézni, ezért hívhatja a királynét. Csakhogy a királynénak semmi kedve a részeg ban-

da előtt tetszelegni, ráadásul a perzsa törvények értelmében nem is teheti ezt idegen férfiak előtt. De mit számít a törvény, ha egy férfi dicsekedni akar, és akarátának ellentmond az asszony! Az öntudatos, törvénytisztelő Vástit száműzik, és új feleséget keresnek

a királynak. A jelöltnek szépnek és szűznek kell lennie, majd egy éves szépségeti beavatkozás után juthat a király ágyába, próbaidőre. A zsidó Mordeháj árva unokahúgát is benevezi a vetélkedőre, amit Eszter meg is nyer – ő a kiválasztott feleség, a megszámlálhatatlan ágyas mellett, ne feledjük!

A konfliktust az okozza, hogy a király legfőbb hivatalnoka Hámán, aki a birodalom ügyeit intézi, rossz szemmel nézi Mordeháj, és csak ürügyet keres a végső megoldáshoz. A *pur náfál* (a kocka el van vetve), Ádár hó 13-ára Hámán kitűzi a pogrom napját. A zsidók kétségbe vannak esve, és ebben a kritikus helyzetben kap főszerepet Eszter, aki mindeddig a hagyományos,

nőtől elvárt engedelmesség megtestesülése volt a nagybátyjával és a férjével szemben is. A veszély hatására teljesen megváltozik, átveszi a dolgok irányítását. Megfontoltan oszt utasításokat a városban élő zsidóknak (három napig böjtöljenek és imádkozzanak), és ő maga egy érett ember előrelátásával készíti elő az akciót a király meggyőzésére, Hámán aljasságának leleplezésére.

A történet kiteljesedéséhez azonban kell néhány korlátozott agyú férfi is, akik közül az egyik legszerencsétlenebb fazon a király, aki valójában sosem képes egyedül dönteni, mindig tanácsadói szavát követi. Kezdve Vásti menesztésétől a Hámánnak adott engedélyen át, hogy kiirtsák a zsidókat, az Eszternek és Mordehájnak átadott hatalomig. Hámán sem egy lángész, sorsát felesége tisztábban látja, mint ő maga. Eszternek tehát, ha könnyű dolga nincs is, egyértelmű szellemi fölénye biztosítja a győzelmet. De még ebben sem áll meg félúton: nem elég, hogy megmentette a zsidókat, hanem arról is gondoskodik, hogy népének ellenségeit elpusztítsák – cseppet sem finomkodó nőiességgel intézi mindezt. Ráadásul, a győzelmet követő ünnepségsorozat, amelyet évente visszatérő hagyományként kell megőrizni, a királynő kitűnő propaganda-érzékéről ad bizonyosságot.

Eszter valójában egy rejtőzködő feminista, aki tisztában van a környező társadalom játékszabályaival, tudja, hogy időnként álarcot kell viselni ahhoz, hogy a célunkat elérjük. A nyílt konfrontációt kerüli, nem megy fejfel a falnak, mint Vásti, mert megérti, hogy az igazság önmagában nem elég, a férfiak tudat alatti félelmeit csak fokozza a szembesegülés. Felhasználja az ősi női praktikákat, hogy eljusson a cselekvés hatalmához, mert igazi nagysága abban bontakozik ki.

Nők

Sok szó éri a ház elejét Magyarországon, hogy a nők hátterbe szorulnak a közéletben és a kultúrában.

Nem kevésbé igaz ez a zsidó közösségre, melyet tradicionális szereposztás is befolyásol – legalábbis a hagyományt szigorúan vevő gyülekezetekben.

Pedig a nők jelenléte többnyire civilizálóan hat – a zsidó közösségekben is jól ismert – maszkulin diskurzusokra.

A gazdasági, üzleti életben, a politikában és az iroda-

lomban is vannak nők – zsidók és nem zsidók, akiknek jelenléte fontos, külön figyelmet érdemel, akár úgy is, hogy egy egész (sőt áprilisi cikkeinkkel másfél) lapszámot szerkesszünk róluk – és nemcsak nekik.

Március van, nőnap és Purim hónapja.

Purimkor a bibliai Eszter és – amint a feminista olvasat hangsúlyozza – Vásti történetét olvassuk a zsinagógákban, e hasábokon pedig nők műveit olvashatják, illetve nőket és férfiakat anyákról, női létről, kortárs közletről, irodalomról, kultúráról; nőkről a jelenből és a közelmúltból.

Ajánlott olvasmány hölgyeknek és uraknak egyaránt.

NÉMETH VÁNYI KLÁRI

„Uram! Miért teremtetél nőnek?”

Minden reggel szárnyaim nőnek.

S alkonyatra letöri az élet.

Uram, perbe szállok tevéled.”

(Miklós Militzer Jutka)

A Magyar Irodalomtörténet évszázadokon át „guzsalyra, töre kárhoztatta a szelíden érző szép nemet”, hiába kardoskodott zengzetes sorokkal Berzsenyi Dániel 1815-ben a női emancipáció mellett. Dukai Takách Judithoz írott versét a nők egyenjogúságáról csak egy különleges szerelmi vallomásként értelmezte az utókor. Dukai Takách Juditnak sikerült belopnia magát a „Parnasszus szívébe”. Kazinczy csupán a Judit nevet kifogásolta. Dudinak keresztelte el a költőnőt, „mert az az izraelita név, Judit nem szépen hangzik” – írta Berzsenyinek. A széphalmi mester később ezekkel a sorokkal bátorította Dudit, amikor a leány, az őt ért kritikák miatt le akarta tenni a tollat, hogy ismét fakanalat fogjon: „Ne rettegje kisasszony azt a vádat, hogy amely leány verset ír, nem lehet jó asszonya a háznak, így ítélt a közönséges ember.”

Évtizedekkel később, 1858-ban Gyulai Pál a következőket írta: „Az írók pályáján átok fekszik, a természet és a társadalom nemezése. Lehetnek kivételek, de a kivételek keveset bizonyítanak, mert egyszersmind a kivételes nők csekély írói tehetségét bizonyítják.”

A kódexmásoló apácák, zsoldárokat és önéletírásokat papírra vető úrasszonyok után pár száz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a zsidó nők is vegyék a bátorságot, és tollat ragadjanak. Az ő esetükben mindez sokkal nehezebbnek bizonyult, mint keresztény társaikéban. Az ortodox neveltetés a lányokat kizárólag „jiddise máménak” szánta, az írás a férfiak privilégiuma volt. Engel Angyal Anna (1848–1874) a hódmezővásárhelyi zsidó iskola tanítójának lánya, ennek ellenére mégis elindult a „szép tiltott táj felé”. Az első író, aki témaválasztását, és felekezeti hovatartozását tekintve is megmaradt zsidónak. 1865-ben a Magyar Izraelita (az első magyar nyelvű zsidó hetilap) folytatásokban közölte *Előítéletek* című regényét. A mű a magyar zsidóság sorsába nyújt betekintést. Azokat a problémákat tárgyalja, melyekkel a zsidók szembesültek kü-

lönböző társadalmi rétegekben és élethelyzetekben. Jóval Kaczér Illés előtt dokumentálta a magyar zsidóság megpróbáltatásait, életkörülményeit. Angyal Anna megcáfolja a téves állítást, miszerint „a zsidó író nők műveikben nem foglalkoztak saját zsidó identitással”.

Angyal Anna nevével Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című kötetében is találkozhatunk, noha az 1899-ben megjelent mű mindössze négy sort szentel az író munkájának. Mintegy méltatásként megemlíti, hogy *Ilonka és Elemér* címmel történelmi regényt írt. Az *Előítételekről* hallgat.

Dr. Bánhegyi Jób bencés paptanár, irodalomtörténész 1939-ben megjelent *Magyar nőírók* című tanulmánykötetében mellőzi Angyal Annát, helyette Wohl Jankát (1846–1901) és nővérét, Wohl Stefániát (1848–1889) jegyzi első zsidó íróként. A Wohl nővérek édesapja, a Szabadságharc alatt honvéd-főorvosként tevékenykedett. Lányai protestáns hitben nevelkedtek. Janka és Stefánia híres irodalmi szalont tartottak fent Budapesten, ahol megfordult Liszt Ferenc, Arany János, Jókai Mór, Justh Zsigmond is.

Irodalomszervező tevékenységük mellett *Divat* (1870-1872) majd 1872-ben *Nők munkaköre* címmel lapot indítottak. A kéthetente megjelenő közlöny nevelésügyi, gazdasági és szépirodalmi rovatokat tartalmazott.

Wohl Janka „egy nagyvilági hölgy”, később Zichy Camilla álnéven publikált különböző korabeli sajtóorgánumban. A fiatal nő meghitt barátságot ápolt a már idősödő Arany Jánossal. Talán egy kicsit szerelmes is volt belé? Talán csak kamaszos rajongással csüngött rajta? Azt, hogy Arany miként viszonyult ehhez a „nyiladozó szerelemhez”, mi, késői olvasók nem tudhatjuk, viszont Wohl Janka emlékkönyvébe rótt sorain elmerenghetünk: „*To love, to like, enyelgénk, / Amaz sok, ez kevés*” (1858. június 29.).

Janka Jókait is elbűvölte. 15 évesen debütált verseskötetével, melynek kiadásában az ünnepest író jelentős szerepet vállalt. A két kékharsnya diszkrétan elhallgatta izraelita gyökereit. 1944-ben Vitéz Kolozsváry Borcsa Mihály államtitkár, a sajtóügyek kormánybiztosa nem vette fel a zsidó irodalmi termékek listájára a Wohl nővérek műveit. Ők az egyedüliek, akik mindvégig elhitették magukról, hogy hazafias érzület csak „magyar kebelben gyúlhat”. Arany János és Jókai neve pedig több mint egy évszázadon keresztül őrizte honleányi méltóságukat.

A pezsgő, nagyvárosi élet és a dinamikus működő irodalmi szalonok egyre nagyobb teret és lehetőséget biztosítottak különböző művészi pályákon a „gyengébb nem” képviselőinek. Kiss József 1890-ben alapította meg a Nyugat előhírnökeként emlegetett Hét című folyóiratot. A századforduló legjelentősebb lapja nem zárkózott el az írónőktől, olyannyira, hogy 1904-ben elsőként közölte az akkor még teljesen ismeretlen Kaffka Margit Arckép című elbeszélését.

Ambrus, Ignó, Cholnoky, Szomory, Tömörkény, Krúdy neve mellett találjuk Czöbel Minka, Kaffka Margit, Kóbor Noémi és Váradi (Weisz) Ilona nevét is. Utóbbi (1882-1962) Vándor Ivánként számos elbeszélést és regényt írt. Témaválasztását illetően előszeretettel fordult a XVI-

XVII. század felé. Balassi Bálint és Petrőczy Kata Szidónia különösen megmozgatták a fantáziáját. Álnév-választásában szerepet játszott Gyulai Pál dörgejelme, miszerint „az írónő pályáján átok fekszik”, így az átkos Ilonát áldásos Ivánra változtatva adta ki regényeit és publikált többek között a Nyugatban. Tóth Árpád 1909-ben kelt levelében a következőket írta ró-

Miklós Jutka

Dukai Takách Judit

la: „Ott volt Vándor Iván ő bájossága. Ady udvarolni kezdett Vándor Ivánnak (ez egy nő)”. Váradi Ilona később merész lépésre szánta el magát, megalapította a Magyar Írónők Körét, melynek hosszú évekig elnöke volt.

A zsidó származású írónők közül a legerőteljesebb hang Ehrenthal Regina, vagyis Erdős Renée. Igazi botránykő volt kora prűd, álszent társadalmában. Ortodox zsidó családban született, mégsem azonosult a neki szánt hagyományos női szereppel. Katolizált és viszonylag fiatalon Budapestre ment hírnevet és dicsőséget szerezni.

„Az utóbbi évtizedekben alig volt magyar író, akiről többet beszéltek volna Magyarországon, mint Erdős

Renéről, és nagyon kevesen vannak, akik olyan zajos könyvsikerekre tekinthetnének vissza, mint ez az írónő. Erdős Renét a jelenkor nagy magyar írói között emlegetik lelkes hívei, míg a legkomolyabb és a legtekintélyesebb irodalmi kritikusok különösen az írónő újabb alkotásairól éppen nem nyilatkoznak elragadtatással.” Dr. Bánhegyi Jób ezekkel a sorokkal méltatta Erdős Renét. A bencés szerzetes előszeretettel hívja fel az olvasók figyelmét az írónő származására és erkölcsi feslettségére. A harmincas években Erdős Renét a magyar lányok és asszonyok „megrontójaként” emlegette a Katolikus klérus. Erdős *Santerra Bíboros* című regénye igazi vörös posztó volt az egyház szemében. A szöveg Santerra bíboros és Lavinia szobrásznő „lelki kéjelgésébe” nyújt betekintést Bánhegyi szerint.

Erdős asszonyfigurái érzékiek, szenvedélyesek, hisztériek. A szövegek tele vannak „a nemi életnek minden perverz eltévelyedésével, homoszexualitással, szadizmus-sal” – vetik az írónő szemére kritikusai.

Erdős Renée az ortodox zsidóság körében is nagy felháborodást keltett. Az *Új sarj* című önéletrajzi elemeket tartalmazó írása

hiteles képet fest a falusi, kisvárosi ortodox zsidóság környezetéről, jellegzetes alakjairól, zárt világáról. Az ortodox zsidó család ábrázolása sem túlzottan hízelgő: alárendelt nők és erős férfiak alkotják. Erdős Bánhegyi Jóbtól kapta a legerotikusabb magyar írónő címet. Cinizmus és szánalom vegyült a paptanárs kritikájába, annak ellenére, hogy tanulmánykötetében részletesen tárgyalja Erdős Renée életútját, műveit. Egyszerre méltatja és megveti. Erősebb a bencés szerzetes hangja, mint az irodalomkritikusé.

Bánhegyi egyetlen írónővel foglalkozik csak ilyen részletesen tanulmányában: Bárány Cecille. Az utóbbit csak méltatja. „A nagy magyar asszony közéletünk keresztény

és nemzeti szellemű megújításán fáradozik.” „A magyar asszonyok szellemi vezére” – bókol visszafogottan az irodalomtörténész. Erdős Renée hús-vér nőiessége taszította az erkölcsös, hazafias irodalomkritikát. Tormay férfiakat megszegyenítő bátorsága, érces hangja elbűvölte a kortársakat. Erdős Renéevel ellentétben a Nagyasszony gyűlölte a férfiakat, elsősorban a zsidó férfiakat.

Bujdosó könyvének – melyben a „patkány forradalmat” tárgyalja – minden egyes lapján taszító, torz, kommunista zsidó férfiak tűnnek fel. Szövegében hemzsegek a „jellegzetes sémi arcok, a pájeszes galíciái fiúk, a Dob utcai gettó lakói nemzeti kokárdával és fehér őszirózsával, a szabadkőművesek, a feministák, a judeo-liberális bolsevikok és a kaftános galíciái menekültek”. Ellensúlyozásként ott találjuk a bárónőt, halált megvető bátorsággal, dacolva a veszéllyel, késő éjjel a forrongó pesti utcán, azért, hogy tudósítson. „Lángoló magyar asszony lelkében tükröztetik történelmünk legszegyenletesebb korszakának véres és gyászos eseményeit”.

Bizonyára elkerülte a bárónő méltatónak figyelmét Gróf Zichy Rafael válókeresete, amit felesége, Pallavicini Edina ellen nyújtott be 1925-ben. A válókereset indoklásában Zichy gróf kifejti, hogy neje, Pallavicini Edina és báró Tormay Cecil szeretők. A bárónő szerint szervezett bosszúhadjárat áldozatai lettek, melynek személyesen Horthy Miklós kormányzó vetett véget.

Uzdóczy Péter Zdravec István ferences rendi szerzetes, aki 1920 és 1927 között a Magyar Királyi Honvédség táborigényőre volt, 1925. november 27-én titkos naplójában a következőképpen rögzítette mindazt, ami a Kormányzó szájából elhangzott:

Tormay Cecile

**Erdős Renée
(balra)**

„Na, a mai napot a legfőbb triumfom napjának tartom, mert másfél évi börtönrre ítélték azt a gazember Zichy Rafaelt, felesége és Tormay Cecil megrágalmazásáért. Ez az ítélet egyedül az én erős közbelépésemre történt. Maga az igazságügy-miniszter is kételkedett, vajon egyáltalán hoznak legalább elmarasztaló ítéletet?... De én megszorítottam a dolgot. Különben itt nem kevesebbről van szó, mint a zsidó Vázolyi (Zichy Rafael ügyvédje – N. V. K.) bosszújától megmenteni Tormay Cecilt, akire haragudott a gyönyörű Bujdosó könyv megírása miatt.”

Az irredenta írónőtől Hankiss János 1939-ben íródott méltatásával búcsúzzunk „Szép szürke szemeiből a jóság és erő olyan szövetsége sugárzott, amilyent a kor leghíresebb vezérférfiainál sem tapasztaltam.”

„Uram, miért teremtettél nőnek” – száll perbe a szöveg címadó versében, Miklós Militzer Jutka az Örökkévalóval. (Miklós Militzer Judit 1888-ban született Berettyóújfaluban. Egyetlen női szerzője a Holnap című antológiának. 1976-ban halt meg New Yorkban). Miklós Jutka kérdőre vonja Istent. Hangja alázatosság helyett pi-

masz és közvetlen. Szövege a reggeli imádság (sáchrit): „Áldassál Te, Örökkévaló Istenünk, a világ királya, aki nem teremtett nőnek” soraira reflektál. A férfiak imádságával szemben a nők imádsága így hangzik: „Áldassál Te, Örökkévaló Istenünk, a világ királya, aki akarata szerint teremtett”. Ezt az isteni akaratot kérdőjelezi meg Miklós szövege. Miért sorával bombázza az Örökkévalót. „Miért adtál elpiruló arcot, mimóza lelket?” Merészebb elődeinél, míg azok csak magukban töprengtek sorsuk felett és halkan sóhajtoztak, Miklós Jutka felkiált. Veszi a bátorságot és számonkéri a Teremtőt, „Miért küldtél hófehér mezbe / Vad löporos ütközetbe? / Lehet itt fehéren maradni? És győzni? Diadalt aratni? / Vae victis / Jaj a legyőzötteknek! / Uram, miért teremtettél nőnek?”

Berzsenyi Dániel 1815-ben a következő sorokat írta Dukai Takách Judithoz.

„Hogy a szelíden érző szép nemet / Letiltva minden főbb pályáiról / Gúzsalyra tőre kárhoztatni szokta / A férfitörvény, vajjon jól van-e / Igen: ha az csak úgy tekintet / Mint ösztöninknek szenvedő edénye / S nyers kényeinknek játszó eszköze / De hát csak erre vagynak-e teremtvé?”

Dukai Takách Juditnak Berzsenyi és Kazinczy támogatására volt szüksége, hogy elinduljon művészi pályáján, a Wohl nővéreket Arany és Jókai menedzselték. Erdős Renée és Miklós Jutka nem várt segítséget, önálló, független nők maradtak, ahogy báró Tormay Cecil is, a férfilelkű, „szép szürke szemű” nemzetes asszony.

Felhasznált irodalom:

Dr. Bánhegyi Jób: Magyar Nőírók. Szent István Társulat Kiadása, 1939 Budapest; Fájl né – Hentaller Mariska: A Magyar Írónőkről. Budapest, 1889; Kádár Judit: Az antiszemitizmus jutalma – Tormay Cécile és a Horthy-korszak. Kritika 2003/3. 9-12; Szinnyei József, Kir. Tanácsos: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1899; Vadász Norbert premontrei Kanonok (Csorna) bevezetője Dukai Takách Judit élete és munkái elé, Budapest, 1909.

„Öreg koromra kibújt belőlem a zsidó”

Marianna D. Birnbaum, született László Daisy 1956-ban hagyta el Magyarországot. Kultúrtörténész. Los Angelesben él és tanít. Harminchat évig ugyanazon az egyetemen oktatott összehasonlító humanizmust, de ma Budapesten, a Közép-Európai Egyetemen is tanít. *Esterházy, Konrád, Spiró Jeruzsálemben* című könyve tavaly jelent meg a Magvető kiadó gondozásában.

1944-ben 10 éves volt. Mindenre nagyon jól emlékezik, de nem szívesen beszél róla. – Nem érdekes a múlt – mondja, mikor kérdezgetem, hogy maradt életben, hol bujkált.

„Szégyen a magyar keresztények szüleinek, nagyszüleinek, hogy annyi embert hagytak elhurcolni. De nem tudom, mit tettek volna az én nagyszüleim, vagy szüleim, ha keresztény honfitársaik nagyszüleit, szüleit, hurcolták volna el. Nem tudom. Inkább azon kell eltűnődni, mi mindent nem mertünk volna megcsinálni a vészkorszak idején. Elképzelhetetlen volt, hogy mindez megtörténhet, de minden megtörténhet. Sokan kiábrándultak a Holocaust után, mert az Isten és a Sátán közötti küzdelemből a Sátán került ki győztesen.”

A II. Világháború után a kommunista diktatúra évtizedei következtek. Marianna az osztályidegenség bélyegével egyáltalán nem kerülhetett volna be az egyetemre, de harmadik helyezett lett a Rákosi Mátyás országos tanulmányi versenyen, így jutalmul automatikusan bölcsészhallgató lett. Tanulmányait 56 után már Amerikában folytatta. 1960-ban az egyetemen, ahol tanított, magyar tanszéket hozott létre. Óráin Nádas Péter, Esterházy Péter szövegeivel ismerteti meg a hallgatóit. Emlékezetes az Esterházy

fordítói szeminárium, melyen maga az író is részt vett, s a diákokkal együtt fordították és értelmezték szövegeit.

– Érdeklődésem középpontjában fiatal korom óta a történelem és a latin áll – vallja be, s hozzáteszi, hogy öregkorára kibújt belőle a zsidó, ennek eredménye képen

született meg „Gracia Mendes hosszú útja” című, kultúrtörténeti munkája.

Évekkel ezelőtt a Fuggerek, e híres augsburgi bankárcsalád történetét kutatta, s elolvasta egyik kereskedelmi ügynökük, bizonyos Hans Dernschwam naplóját. Dernschwam utazásai során az Oszmán Birodalomban feljegyezte, hogy a zsidók a török uralom alatt különleges jogokat élveztek. Főleg egy ott élő portugál nő és annak családja szúrt szemet neki, akik az európai zsidókkal ellentétben úgy merészeltek öltözködni és viselkedni, mint az arisztokraták, és szolgák hada vette őket körül.

Birnbaum megjegyezte a Dernschwam napló-bejegyzését, de csak hét évvel később, egy reneszánsz érméről szóló előadáson kezdett vele újra foglalkozni.

– Valamelyik előadó tévesen azt állította, hogy az egyik érmén szereplő fiatal nő, akinek arcképét héber írás veszi körül, ugyanaz a híres Gratsia Luna, akiről Hans Dernschwam írt naplójába. Az előadó összekeverte a két nőt, és az unokahúg helyett, az érmét az idősebbik nő képmásának vélte. Addigra már nem tudtam elengedni ezt a témát. Valaki vét egy hibát, és ezzel elindít egy új kutatást. Az én esetemben is ez történt.

– **Ki volt Gracia Mendes? Mikor élt?**

– A 16. században, az ekkoriban elhatalmasodó zsidóellenes légkörben ez a portugál származású özvegy-

asszony vezette Európa egyik legnagyobb kereskedelmi vállalkozását. Az óriási vagyonát övező irigység egyre inkább ellene fordította a Habsburg házat és az inkvizíciót. Gracia Mendest a sok meghurcoltatás arra készítette, hogy elhagyja Európát és családtagjaival együtt a Török Birodalomba emigráljon. Az ő történetét dokumentáltam könyvemben. Az ellentmondásokkal és válságokkal teli 16. század kultúrtörténeti hátterét is meg szerettem volna ismertetni az olvasóval. A téma olyannyira érdekesnek bizonyult, hogy az eredeti angol kiadás óta a *Gracia Mendes hosszú útja* olvasható portugálul, törökül, horvátul és magyarul is.

– **Miért nem regényt írt a kutatás anyagából?**

– Nem vagyok regényíró. Történelmet nem lehet pongyolán írni. Nem lehet pontatlan adatokra építkezni. Katasztrófa lenne. Egyébként jelenleg is egy zsidó nő életrajzán dolgozom. Fromet Mendelssohn, Moses Mendelssohn feleségének az életéről írok. A cím magyarul így hangzik: *A főköltő alatt*.

Marianna Birnbaum elmondja még Gracia Mendesről, hogyan méltatták őt korának tudós rabbijai. Többek között „Izrael legtisztább lelkű úrnőjének, száműzetésben ékeskedő virágnak” nevezték. Jó volt izraelita hittestvéreihez, segítette és támogatta őket.

Kicsivel később a kortárs magyar irodalomról kérdezem. Némi csalódottsággal a hangjában megjegyzi: „A modern írók remekül használnak filozófiai kategóriákat, kiválóan leírják gondolataikat, de sajnos nem tudnak élethűen ábrázolni egy fát.”

– **Emlékezik még a Pozsonyi útra, ahol gyermekkorában lakott?** – kérdezem búcsúzóul.

– Sárga kövekkel van kirakva. Emlekszem a sárga járdakövekre.

Németh Ványi Klári

„A szegényekkel szembeni előítélet a legsúlyosabb probléma”

Hegedűs Zsuzsával beszélget Novák Attila

Hegedűs Zsuzsa szociológus, a *Tégy a Gyűlölet Ellen* mozgalom alapítója, a *Minden Gyerek Lakjon Jól* alapítvány elnöke, Orbán Viktor miniszterelnök főtanácsadója.

– *Mesélne valamit a családjáról? A Holokausztot hogyan élték át?*

– A második világháború után születtem. Nagymamám eperjesi bankár-családból származott. Az anyám családja generációk óta élt Izsákon. Az 1919-es pogrom idején (Orgovány környékén vagyunk) a szomszédok menekítették ki őket, s utána jöttek fel Budapestre. Anyám nagyon jó tanuló volt, de a numerus clausus miatt nem tudott továbbtanulni. Apám húszéves korában az egyik első földműves-sztrájkot szervezte, amikor elkapták a csendőrök. Miután kijött a börtönből, erős családi ráhatásra Párizsba ment a nővére után, aki már ott élt. Mindannyian kommunisták voltak.

– *Ezek szerint a baloldali politizálásnak erős hagyománya volt a családban?*

– Igen. Apámat többször le is csukták, aztán elvitték munkaszolgálatra. Visszajött, illegalitásba ment, ismét lecsukták, majd Mauthausenbe vitték, ahonnan a tábor felszabadulása előtt egy héttel megszökött. Anyám hamis papírokkal végigdolgozta a vészkorszakot, hogy nagybeteg anyósát el tudja látni. Így nem mehetett le az óvóhelyre, az ostromot is a hatodik emeleten élte végig. Egyszer el is kapták és a Duna-partra vitték, de – valószínűleg a feltűnő szépségének köszönhetően – egy porosz tiszt kiszedte a menetből. S még akkor is volt annyi lélekjelenléte, hogy a következményeket megúszan-

dó, ez utóbbinak azt mondja: szoptatós anyuka. A szüleim tehát elkötelezett baloldaliak voltak, de nálunk senki nem volt doktrinér. Mindenről lehetett vitatkozni, a lényeg az volt: mindig álljunk ki a saját igazunkért és mindazokért, akiket igazságtalanság ért. Én ezt hoztam hazulról, no meg azt, hogy sose féljek. Akkor sem, amikor az óvodában verekedni kell és akkor sem, amikor a Haraszi-Dalos ügy* után titkosrendőrök kíséretet bennünket.

– *Ön szociológiát tanult?*

– Nem, akkor még nem volt szociológia szak. Filozófia szakot vettem fel másodévből, a francia helyett. Ott ismertem meg Kis Jánost – aki fölöttem járt két évvel, s a férjem lett –, valamint Bence Gyurit, Altrichter Ferit, Radnóti Sanyit.

– *Ők – már akik életben vannak közülük – ma a politikai térfél másik oldalán foglalnak helyet. Hogyan élik meg, hogy Ön Orbán Viktor főtanácsadója?*

– Nem hiszem, hogy ez nagy probléma lenne a számukra. Én ugyanis

1975 óta Alain Touraine-nel dolgoztam Párizsban. Először az új társadalmi mozgalmakkal, majd a globális alulról szerveződő „mozgalmakkal” és az ebből kialakuló új önkreatív globális társadalom modelljével foglalkoztam. Itthon közben elítéltek és csak a ’80-as évek közepén látogathattam először haza.

– *Mit szólt ahhoz, hogy Cohn-Bendit összeesapott Orbán Viktorral Brüsszelben?*

– A miniszterelnök győzött, de sokan félreértik a történeteket. A zöldek mindig nonkonformisták és provokatívak voltak. Azért volt igaza Orbán Viktor-nak, mert a Tuniszbán tüntető fiatal diplomások is azt mondják, amit nekem mondanak a fiatalok: a szüleik éhen döglöttek azért, hogy taníttassák őket, s most ahelyett, hogy segíteni tudnák a szüleiket, még mindig a szülők tartják el őket, mert nekik nincs munkájuk. Nem lehet őrült megszorításokat felülről diktálni, mert az egész világ fellázad ellene. Volt egy miniszterelnök – egyébként nem az első – aki azt merte mondani az IMF-nek, hogy: nem!

– *A másik oldalról meg jogosan vetik fel, hogy nem kellett volna hitelt felvenni.*

– Csakhogy ezeket a hiteleket az előző nyolc év kormányai vették fel. Az ország mértéktelen eladósodását rajtuk kell számon kérni. De még ez az örökölt igen súlyos helyzet sem indokolja, hogy tehetetlenül alá vessük magunkat az IMF diktátumának. 1990-ben az ország hasonlóan katasztrofális helyzetben volt. S mégis, mint azt Rábár Ferenc, akkori pénzügyminiszter elmesélte, amikor az IMF küldöttsége odaadta neki a papírt, hogy milyen megszorításokat kell végrehajtani az előző kormány által felhalmozott

adósság kezeléséhez szükséges IMF-hitel elnyeréséhez, ő nemes egyszerűséggel azt mondta, hogy ezt nem írja alá és hazament. Hajnali négykor felhívták, hogy akkor mit hajlandó aláírni. Tehát igenis lehet nemet mondani, mi több, ezt a válság óta egyre többen támogatják az egész világon. Nem véletlen, hogy az IMF-nem után Orbán Viktor a Time címlapjára került.

– A Minden Gyerek Lakjon Jól Alapítvány havonta milyen összegben oszt élelmiszert?

– Kezdjük a tényekkel: Magyarországon 1 millió 950 ezer 18 éven aluli gyerek él. Ebből 455 ezer gyerek, tehát több mint az egynegyede olyan családban él, ahol az egy főre jutó jövedelem nem éri el a nyugdíjminimumot, 25 ezer forintot. Ez azt jelenti, hogy éhes. Ez egyszerűen vérlázító skandalum, ami senkit, egyetlen felnőttet sem hagyhat aludni. A Minden Gyerek Lakjon Jól kezdeményezést azért indítottam el tavaly januárban, mert novemberben kiderült, hogy a 100%-os étkezési támogatásra jogosult gyerekek után járó fejkvóta sok helyen még meleg ebédre sem elég, vagy ha igen, a tányérba fehérje, vitamin alig jut. Tavaly egy tűzoltó akciót indítottam: fehérje- és vitamindús élelmiszert vittünk a 47 leghátrányosabb kistérség óvodáiba, iskoláiba. Áprilisra már 5000 rászoruló kisgyerek kapott hetente 80 dkg fehérjéből (sajt, tonhal) és vitaminból (gyümölcs, müzli) álló csomagot. A megoldás persze nem ez. A szülőknek kell munkahelyet, de legalább is munkalehetőséget teremteni, a helyi, akár háztáji termelés újraindításával. Ehhez először is újra lehetővé kellett tenni a helyi termékek értékesítését mindenki számára. Elsőként azt kellett biztosítani, hogy mindenféle papír nélkül lehessen negyven kilométeres körzetben eladni a saját terméket.

– Ehhez kellett törvénymódosítás?

– Igen. A második, hogy egyszerű állatorvosi engedéllyel lehessen állatot vágni és értékesíteni. A harmadik: a közétkeztetést kivettük a közbeszerzési kötelezettség alól, ha és amennyiben helyi termelőkől vásárolnak. Hála a miniszterelnök lelkes támogatásának, mindez már júniusban átment a törvényhozáson. A következő időszakban

a rászoruló sokgyerekes családokat földhöz, vetőmaghoz, kisállatokhoz fogjuk juttatni.

– Nem döbbeneti meg Önt a kelet-európai antiszemitizmus, ami a médiában, sajtótermékekben, Interneten jelen van?

– Engem az érdekel, mit tapasztalunk a gyakorlatban, és Magyarországon az antiszemitizmus kevésbé erős, mint Franciaországban. Ma Magyarországon nem a zsidók, még csak nem is a romák, hanem a szegényekkel szembeni előítélet a legsúlyosabb probléma.

– Ha egy újságban azt olvassuk, hogy Orgoványnál nem elég embert öltek meg, akkor...

– Ami engem illet, köztudott, hogy minden olyan médiumot, beleértve a hírportálokat, ahol ilyen típusú, akár zsidókra, akár romákra, vagy bármilyen más kisebbségre vonatkozó vélemények megjelennek, a magam részéről egész egyszerűen bojkottálok. Nemcsak hogy nem állok velük szoba, hanem nem nézem, nem olvasom őket, s még kíváncsiságból sem kattintok rájuk. Ha mindenki, aki nem ért egyet ezekkel a nézetekkel így tenne, minden szerkesztő tízszer is meggondolná, adjon-e helyet ilyen véleményeknek. Ezek a médiumok ugyanis a piacról élnek, ehhez pedig nézettség, olvasottság kell. Persze egy ilyen, az egyén társadalmi felelősségvállalásán alapuló akció sokkal kevésbé látványos, mint egy tüntetés és nincs politikai hozadéka. Viszont nagyságrendekkel hatékonyabb, mint ahogy ezt az apartheid bukása is bizonyítja. Másfelől én nem csak a véleményemet, hanem az identitásomat sem rejtem véka alá. Sőt. Amikor a kettős állampolgárság ügyében először hívtak meg a Hír TV-be, azzal kezdtem, hogy „én vagyok az a tipikus zsidó, kozmopolita, értelmiségi zöldbal kettős állampolgár, aki 30 éve Párizsban él”. Így mindenki tudhatta, kivel van dolga. Amikor a 2008-as népszavazás utáni kudarcukat Gyurcsányék azzal próbálták kompenzálni, hogy az antiszemitizmus elleni harcot tüzték zászlajukra, megkérdeztem, miért nem kapták meg a roma diákok a Gyurcsány-kormány által egy évvel korábban megígért ösztöndíjukat? Azzal

ugyanis többet tehettek volna a faji diszkrimináció csökkentéséért, mintsem hogy elmennek a cigányellenességnél nagyságrendekkel kisebb társadalmi bázissal rendelkező antiszemitizmus ellen tüntetni. Az itt élő, amúgy nem antiszemita millióknak pedig úgy tűnik, hogy már megint a zsidó ügy a legfontosabb, miközben a gyerek éhes. Egy olyan országban, ahol a leszakadás a legsúlyosabb probléma, és ahol minden harmadik ember családja nem eszik eleget, azzal kiállni, hogy a legnagyobb baj az, hogy van párszázalék antiszemita, a zsidók ügyét sem szolgálja.

– A társadalom csoportokból áll, e csoportok képviselik az érdekeiket, a zsidók esetében pedig az antiszemitizmus elleni harc ennek a része.

– Számomra teljesen elfogadhatatlan, hogy az antiszemitizmust zsidó, a cigányellenességet pedig roma ügynek tekintse valaki. Mindkettő a magyar társadalom közös ügye és felelőssége. Nem véletlen, hogy amikor Marcaliban zsidó sírokat rongáltak, Magyarország jelenlegi miniszterelnöke azonnal megszólalt. Amikor Ferge Zsuzsa nagyapjának, Kecskeméti Árminnak az emléktábláját megrongálták, Lázár János elsőként szólalt meg. Minden konkrét ügyben meg kell szólalni, és mindenfajta diszkrimináció ellen fel kell lépni. Ám az nem igaz, hogy Magyarországon nagy az antiszemitizmus. Magyarországon a nyomor nagy: 455 ezerrel több gyerek éhes, mint amennyi megengedhető. A faji előítéletek elleni harcot ma nem Budapest utcáin, hanem a leghátrányosabb kistérségekben kell megvívni. Szeretnék látni budapesti, jó módú, magukat zsidónak tekintő állampolgárokat, akik vállalják, hogy lejönnek a leghátrányosabb kistérségekbe, s megpróbálnak az ott élők helyzetén segíteni. Azonnal meg fogják érteni, hogy nem az antiszemitizmus, hanem a társadalmi leszakadás iszonyatos mértéke jelenti a legnagyobb problémát az országban.

* Pesti értelmiségi fiatalok egy csoportjának maoista konspirációja a 70-es évek elején. A történetet Dalos György írta meg *Hosszú menetelés rövid tanfolyam* című regényében.

„Prototípusa vagyok a szélsőjobb ellenségképének”

Ungár Klárával beszélget Gadó János

Ungár Klára liberális politikus, közgazdász, a 2010-ben alapított Szabad Emberek Magyarországért (SZEMA) párt elnöke. 1988-1993 között a Fidesz tagja, 1990-ben főpolgármester-jelöltje, 1990-1993 között a párt országgyűlési képviselője. 1994-1998 között az SZDSZ országgyűlési képviselője. 2009-ben kilépett a pártból.

– *Kezdjük egy klasszikus kérdéssel: mikor tudta meg, hogy zsidó?*

– Én úgy nőtem föl, hogy tudtam, zsidó vagyok. Ez soha nem volt kétséges. Első osztályos koromban egy osztálytársam megkérdezte, milyen vallású vagyok, és azt mondtam, hogy zsidó, mire ő azt felelte, hogy ilyen vallás nincs. Nagyon el voltam keseredve, de otthon megnyugtattak, hogy van. Ugyanakkor a szüleim nem voltak vallásosak és így én sem hittem Istenben. Az anyám budapesti asszimilálódott polgárcsaládban nőtt fel, a gettóban élte túl az üldözéseket, a Holokausztban elvesztette az apját, ezért kimondottan haragudott Istenre, mert aki ilyet megenged, az vagy nincs, vagy nagyon gonosz. Az apám hagyománytartó, elszegényedett mohácsi kiskereskedő családból származott.

A szokásoknak egy részét ismertem: libát ettünk, söletet, de nem volt kóser konyha. Kamasz koromban kezdtem el Singer és Malamud regényeket olvasni, a zsidó vallással így ismerkedtem meg. Gyerekem apja, aki 1946-ban született, szintén vallásos zsidó családban nőtt fel, náluk még kóser konyha is volt. Ebből konfliktusom is származott, mert fiamat születésekor

az anyósom körül akarta metéltetni, de a gyerek akkor sárgaságba esett, inkubátorba tették, én meg azt gondoltam, hogy ő ezt majd felnőtt korban eldönti. Az anyósom ezért haragudott rám. Így elmaradt a körülmetélés és a bár micvó is, noha lehetett volna, mert a Lauder iskolába járt sokáig.

– *89-ben a demokráciával együtt beköszöntött a zsidó reneszánsz is. Önt az előbbi sodorta magával.*

– Valóban, engem a rendszerváltás a politika irányába vitt. Amit utoljára nyolcéves koromban gyakoroltam, mint őrsvezető. De bizonyára az megy politikusnak, akinek már kiskorában is vannak ilyen hajlamai. Először a Fidesz gazdasági munkacsoportjában voltam, és a lista elejéről be is kerül-

tem a parlamentbe – mert akkor még ügyeltek arra, hogy mindenféle szakma képviselve legyen a frakcióban. És fontos volt az is, hogy legyenek nők. Én akkor 32 éves voltam, hosszú szőke hajam volt...

– *...a Fidesz arca volt, mint szép nő.*

– Ez csak a főpolgármester-választás idején került előtérbe. A Fidesz arcai ki voltak találva: Fodor volt a liberális, Orbán a radikális és a Deutsch az alternatív. Ez még Bozóki András ötlete volt.

– *De akkor még sokkal több nő volt a párt élvonalában.*

– Amikor én főpolgármester-jelölt lettem, magam is rákérdeztem, vajon szerencsés-e, hogy elvált, zsidó nő in-

dul ezért a tisztségért. És azok az urak, akiknek ma ebből a háromból egy is elég lenne, hogy ne indítsanak, arról győzködtek engem, hogy ez nem probléma. Akkor a Fidesz fiatal liberális párt volt, amely hitt a demokráciában, a rendszerváltásban. Nézz meg a 1990-es Fidesz nyilatkozatait az akkori kormányról: „a kormánypárt vezérei hajlamosak összetéveszteni pártjukat és választóikat az országgal, a nemzettel”.^{*} Ez ma egy az egyben rájuk igaz.

– **Felvállalt identitásai – liberális, nő, leszbikus – közül ma a mainstream politikában egyik sem divatos. Hogy tud ilyen légkörben politizálni?**

– Nehéz megválaszolni, milyen nőként vagy liberálisnak politizálni. Én nő vagyok, ez a természetes állapotom, ez soha semmitől nem tartott engem vissza. Beleértve azt is, amikor 7-8 éves koromban focizni akartam a fiúkkal. Ezekbe a sztereotípiákba, hogy mit szabad a nőknek és mit a férfiaknak, nem szabad belesüllyedni. A másik: az elmúlt években nagyon sokan tettek rosszat a liberalizmus ügyének. 2006-tól nem volt a liberális politikának hiteles képviselte. Vissza kell szerezni a liberalizmus hitelét, újra és újra el kell mondani, hogy ez micsoda.

– **Úgy tűnik, Magyarországon ma a liberális gondolat került hullámvölgybe.**

– Ilyenkor végig kell gondolni, melyek ennek az eszmerendszernek azon részei, melyek az adott helyzetben relevánsak, és ezekre rá kell irányítani a figyelmet. Most úgy érzem, az ország helyzete olyan, mintha egy társasjátékban a „Menj vissza a startmezőre!” feliratú lapot húztuk volna. Mintha 1988-89-ben lennénk. Újra kell mindent építeni. És nem azért, mert az elmúlt húsz év sikertelen volt (amint Orbán Viktor állítja), hanem azért, mert az elmúlt húsz év vívmányait neki sikerül és sikerült lerombolni.

– **Van esélye a liberalizmusnak a magyar politikában belátható időn belül?**

– Én nagyon szeretném, ha lenne, és a következő választáson komolyan részt tudnánk venni a jelöltállításban. A most beterjesztett választójogi törvény egyébként a végtelenségig megnehezíti a kisebb pártok részvételét.

Radikálisan csökken a képviselők száma és egyfordulós lesz a választás. Ezért a Fidesszel szemben egy demokratikus koalíciónak lesz esélye. Ami azt jelenti, hogy a Jobbikkal nem lehet együttműködni.

– **Ilyen eddig nem is fordult elő a két másik ellenzéki párt részéről.**

– De igen, tudomásom szerint Esztergomban közös jelöltet állítottak a Fidesszel szemben. Amúgy az utóbbit valóban le kellett váltani, csak ezt a Jobbik nélkül kell megoldani a jövőben. A SZEMA legalábbis ebben nem lesz partner. Továbbá: ha valóban le akarja gyűrti Orbánt egy demokratikus koalíció, akkor annak Gyurcsány nem lehet a vezetője. Gyurcsány és Orbán össze vannak kötve. És Gyurcsány annyira népszerűtlen, hogy minden, amit csinál, Orbán malmára hajtja a vizet.

– **Az LMP-t, mint liberális pártot nem tudja elfogadni?**

– Az LMP nem liberális, ezt ők maguk mondták. A liberalizmusnak fontos része a tiszta, átlátható piac igenlése. Az LMP pedig – ami az állam szerepét vagy a piac működését illeti – inkább amolyan nyugat-európai újból zöld párt: például soha nem támogatná az egészségügy egy részének újraprivatizálását. A nyugdíjpénztárak államosításáról is nagyon visszafogottan beszéltek. Az ő gazdaságfilozófiájuk vállaltan nem liberális. A demokráciát védik, nagyon helyesen: a sajtószabadság vagy az alkotmánybírók jogkörének korlátozásakor azonnal felszólaltak. De ez nem liberális párt.

– **A sógornője, Schmidt Mária egészen más politikai véleményét képviseli. A magánéletben szót értenek egymással?**

– Nemigen beszélünk. Ilyen utoljára a testvérem temetésén fordult elő. (Ungár András, ismert üzletember, Schmidt Mária férje volt – a szerk.) 2001-2002 fordulóján szakadt meg a kommunikáció közöttünk, aminek alapvetően politikai okai voltak. Ő akkor Orbán Viktor főtanácsadója volt.

– **Előfordult, hogy politikai működése során lezsídózták?**

– Egyszer ifj. Hegedűs Lóránt mondott valamit, ami egy zsidózással ért föl. És internetes fórumokon persze előfordult. Egyszer az utcán utánam

szóltak, hogy „Téged is a Dunába kellett volna lőni!”. Én a XII. kerületben lakom, ahol van egy masszív miépes/jobbikos bázis (miközben a liberálisok is sokáig 15 százalék körül szerepeltek). Köztük elfáradt öregek, akik az ilyen beszélgetésekben lelik örömeiket. 2005-ben tudták meg nagyon sokan, hogy én leszbikus vagyok. Akkor némelyek az utcán csúnyán néztek rám, de nem szóltak semmit. Viszont 2006-ban, amikor az akkori önkormányzat engedélyezte a Turul-szobor felállítását, és mi, a helyi SZDSZ felszólaltunk ez ellen... hát ne tudja meg, mit kaptam. Nem tudtam úgy végigmenni az utcán, hogy egy jólöltözött asszony vagy egy idősebb, kicsit kopottas úr ne szólt volna be nekem. A homofóbia tehát nem volt nekik olyan fontos, mint a Turul-szobor.

– **Azt hiszem, a kettő összekapcsolódott a fejükben.**

– Szerintem minden összekapcsolódott: hogy zsidó vagyok, liberális és leszbikus... prototípusa vagyok a szélsőjobb ellenségképének.

– **Az utcai durvaságok elviseléséhez azért kell állóképesség.**

– Amikor a Turul-szobor ellen próbáltunk tiltakozni, amúgy sikertelenül, akkor a beszélgetéseket inkább komikusnak tartottam. Gyávák voltak, elmentek mellettem és akkor kiabáltak utánam. Egyszer kutyasétáltatás közben szólt egy jólöltözött idősebb hölgy: – Szedje össze a kutyája után, amit csinált! – Épp ezt csinálom – feleltem. – És a pártja után is szedje össze! – tette hozzá. Azt gondolom, ez nevetséges.

Amúgy a választók jelentős része józan. A szélsőség nem több, mint amit a Jobbik kapott, és ez a bázis megvolt eddig is, a rendszerváltás idején is. Persze az MSZP és a Fidesz szavazói között is sok az előítéletes, szalonrasszista, homofób, de a többség józan gyakorlatias ember, akit a saját érdeke és családja érdekel, és eszerint szavaznak. Egyébként az emberek nálunk érzelemből voksolnak: mindig valami ellen és nem mellette.

^{*} Az első száz nap. Fidesz kiadvány, 1990.

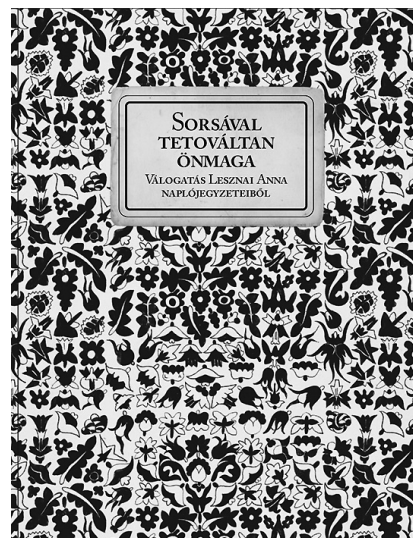
Lesznai Anna naplójegyzetei

Sorsával tetováltan önmaga címmel 2010-ben jelentette meg az Argumentum kiadó Lesznai Anna impozáns naplóját. A szöveget Török Petra művészettörténész ren-

dezte sajtó alá, s látta el jegyzetekkel. Török, Lesznai önéletrajzi regényéből, *A kezdetben volt a kertből* írta diplomamunkáját. Rendkívül izgalmas nőnek tartotta a szerzőt, akinek személyisége megér több mint egy évtized kutatómunkát, s arra is méltó, hogy a szélesebb olvasóközönség is megis-

merhesse egykori feljegyzéseit. A művészettörténész filológiai kutatásainak jelentős részét a Petőfi Irodalmi Múzeumban és Hatvanban a Hatvany Lajos Múzeumban végezte. Vezér Erzsébet Lesznai hangfelvételeit, interjú-anyagát s hagyatékát, hírműveit, levelezéseit, naplóit tanulmányozta. Ennek a kitartó, szorgalmas munkafolyamatnak eredményeként született meg a már külsejében is kuriózumnak számító könyv, melynek borítója Lesznai Anna ornamentális tervének felhasználásával készült.

„*Lesznai naplói elsősorban intellektuálisak, szellemi, lelki, spirituális munkanaplók. Nem mindennapi tényeket, hétköznapi történeteket dokumentálnak. Feljegyzéseivel alapanyagot szolgáltatott saját lelki, szellemi és spirituális továbbfejlődése, munkái számára. Naplójának éppen ezen sajátos szerepe ad lehetőséget arra, hogy az életmű és a személyes élettörténet rekonstrukciója megtörténjék, kiegészítve a közgyűjteményekben és a magántulajdonban őrzött Lesznai-műalkotások és az irodalmi hagyaték által eddig körvonalazott alkotói és emberi portrét.*

LESZNAI ANNA

Egyszerű dal

*Hogy engem lássál, nézd meg, kedves, a kertet,
A lombosat, árnyasat, rejtőt, a domb ölén.
Bizony, mert én is lombos, rejtős vagyok.*

*Ha engem szólítsz, kedves, szólítsd a szellőt,
A sietőt, suhogót, susogott titkok tudóját,
Mert bennem is vagyon sok suttogott kérdésre válasz.*

*Ha testem kívánod, úgy simítsd az illatos földet,
Ő alszik és hűvös, de viselős izzó kehellyel.
Aluszom én is, bennem is nyílnak virágok.*

*Ha ölelni óhajtsz, úgy öleljed hársaim törzsét.
Erősek, szívósak, égneek, tülekedők.
Köztük megállok, hajamban játszik a nap.*

*Ha bírni akarsz, úgy hintsd be maggal mezőnket,
Mert azé a föld, ki terméssel áldja meg őt.
Ki holnapom hordja én is azé leszek.*

*Ha ismerni vágyol, úgy némán messzire nézzél,
Mert tágas a völgy, a szélén hegyek hevernek.
Tágas a lelkem, de valahol otthon vagyok*

*Ha szeretni szeretnél, úgy tárd ki szomjas karod,
Borúlj a fűbe a nyilazó napfény alatt,
Ott játszik csókom minden sugár nyomán.*

*Ha jó akarsz lenni hozzám, simogasd meg ebünket,
Mert hű ő szegény és nem tudja megmondani, mi fáj.
Jaj, tudni, szólni szemérmes szívnek nehéz.*

*Ha el akarsz hagyni, házunk kapuját tedd be,
Léptednek nyomán arannyal porzik az út.
Örökké nyílik a kert, de viszont sohase látod.*

(...) A naplót barátain kívül rendszeresen átadta olvasásra a hozzá az adott időben legközelebb állóknak, így nem meglepő, hogy azok magánéleti vonatkozásban is mintegy üzenő füzetként szolgáltak. A leggyakoribban visszatérő témák, amelyeket rögzít, etikus élet, küldetés, rendeltetés, élethivatás, szeretetvallás (mindezek felismerhetően a Vasárnapi Kör felvetései és fogalmai) az ornamentals mivolta, az ornamentális szemlélet és művészetpedagógiai kérdések, az absztrakció és vizuális percepció dilemmái, a szerelem és a női rendeltetés, a vallás és hit kérdései, a mese és az 1920-as évek közepétől a tervezett regény megírásával összefüggő tervek és nehézségek. Ezek a témák nem változnak, tematikus egységet adnak a szövegeknek.

A naplóból megismerhetjük Lesznai Anna sokoldalú iparművészeti tevékenységeit is. Az 1910-es években a hímzésterveken kívül borítóterveket is készített. 1913-ban Ady A magunk szerelme és 1914-ben ki látott engem című kötetéhez tervezett címlapot. Ez utóbbi motívumait egy párnán is kihímezte. Az ún. Ady-párna Lesznai

iparművészeti munkásságának a leg-szebb darabja.” – ismerteti a napló-jegyzetek tartalmát a kiadványhoz írt tanulmányában Török Petra.

Lesznai Anna (1885-1966) eredeti nevén Moscovitz Amália a Kassa melletti Körtevényesen született. Rendkívül sokoldalú asszony volt. Költő, regényíró és iparművész, de írt meséket is. *A kis kék pillangó utazása Lesznán és a szomszédos Tündérorságban* (Bécs, 1913) mesekönyvében saját szövegét illusztrálta. Az ihletet gyermekkorának körtevényesi kertjéből merítette. A mesekönyvet a Móra Kiadó 1987-ben ismét megjelentette. Lesznai a Nyugat életében is aktívan részt vett. Kritikákat, esszéket, verseket jelentetett meg a neves irodalmi lapban. Később Jászai Oszkár oldalán őt is ott találjuk a Lukács György vezette Vasárnapi Kör beszélgetésein. 1938-ban naplófeljegyzéseiben foglalkozik a zsidókérdéssel, saját zsidó identitására is választ keres, de említést tesz többek között a cionizmusról is: „A legtöbb zsidó ma már azonban sokkal jobban szeretne francia, magyar, sőt német lenni, ma már sokkal azabb, mintsem hogy zsidó lenne és elő szeretné mozdítani a zsidó közösség, „zsidóország” megvalósítását. Általában a zsidók nem bírják ki egymást: Túl idegesek hozzá. Csupa sóból nem lehet kenyeret gyúrni. A cionizmus művelt európeér zsidónál csak a félelem szülte” – írja 1938-ban.

Az irodalmi és politikai kapcsolatait rendkívüli ügyességgel és felfüggetlenül kamatoztató asszony ezekkel a sorokkal vall 1916. november 20-án naplója jelentőségéről: „Imaszerű áhítattal és őszinteséggel, mint „gyónást és önszámontartást” szeretném ezt a naplót írni. Mert az ember inog, és a kézzelfogható vallási támaszok hibáznak az én körülményeim között. Szeretném, ha lehet naponta beírni, mi szeretnék lenni, mit adni, tenni magamból – és mit sikerült elérnem ebből, és mit mulasztottam. Azt is feljegyzem, ami érdekelt, mert nem lehet annyiféle írni, és nem lennék őszinte, ha be nem számolnék arról, amit ad a nap.”

N. V. K.

VÁRNAI PÁL

Anyuka

Három és fél évtizede, hogy nincsen. Időnként felvetődik bennem a kérdés, hogy mit is tudok tulajdonképpen róla? Menyire ismertem, ismerhettem? Hiszen amennyire perdöntő egy ember fejlődése, kialakulása szempontjából az első évek, annyira kevésbé alkalmasak egy másik – mégoly közeli – ember megismerésére.

Tízennyolc éves koromban feljöttem Budapestre. A harmadik egyetemi év után külföldre távoztam. Ezután csak hét és fél év elteltével találkoztunk pár hétre Németországban.

Tartottam a találkozástól. „Miként fogom szólítani rég nem látott anyám?” mondogattam magamban Petőfi verssorát. Először, annyi év után, kicsit idegen volt az arca.

Nemcsak az arca volt idegen. Nem tudom – sose mondta –, hogy ő milyennek látott engem.

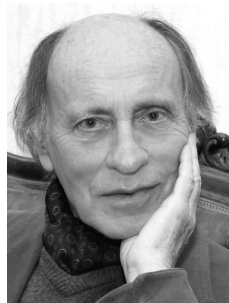
Ezután szinte minden évben találkoztunk. Sokéves kiesést kellett bepótolnunk.

Amikor 1956-ban elhatároztam, hogy elhagyom az országot, nagymám azt kérdezte: itt hagyod anyádat? Szívbemarkoló kérdés, máig is.

*

Anyámmal kapcsolatban kiskoromból világosan csak néhány emlékem van. Egy este a szüleim épp indulóban voltak, hogy kártyázni menjenek. Engem a dadámra bízta. Anyám, már kabátban, nagyon elegánsan, bejött hozzám. Nehezen engedtem el.

Évekkel később az udvarunkban tanítottak biciklizni: a kert egyik végében állt anyám, a másikban a bátyám.

Talán a bicikliről estem le egyszer, s nagyon megütöttem a térdemet. Bőgtem, anyám alig győzött csitítani.

Apám nagyon erős, izmos ember volt. Egyszer úgy tett, mintha meg akarná ütni anyámat, mire én elkezdtem sírni, és meg-

próbáltam oltalmazni anyámat. Ezen persze mindketten nevettek.

Gyakran előfordult, hogy elrontottam a gyomromat. Ilyenkor szüleim maguk mellé vettek az ágyba. Anyám tündérmeséket mondott nekem, apám pedig férfiasabb történeteket. Lassan előtolulnak az emlékek: hét-nyolcéves lehettem. Egy téli délelőtt a konyhában voltunk anyámmal, amikor távirat érkezett. Anyám elolvasta, és keservesen zokogni kezdett. Az értesítés arról szólt, hogy öccse, a nagyon tehetséges, éppen végzett színész elesett Ukrajnában.

A háború után, miután apám „nem tért vissza” a munkaszolgálatból, anyám ott maradt minden egzisztencia nélkül. 1945-ben betársult apám egyik nővérének textil-üzletébe mint csendestárs, az üzlet azonban hamarosan tönkrement. Anyám ismerősök ajánlásával bejutott Kiskunhalas legnagyobb munkaadójához, a Schneider-féle baromfivállalathoz, ahol előbb bérelszámolóként, majd könyvelőként dolgozott. Kiestek a legszebb évei. Dolgozott, aggodott külföldre szakadt fiáért, gondoskodott anyjáról, s nagy néha meglátogatott egy-egy ismerőst, vagy sikerült szakszervezeti beutalót kapnia valahova. Vállalkozó szellem volt, mindenre kész, bárhová szívesen elment. Kivételesen jó természetű, maximálisan alkalmazkodó asszony volt. Gyakran hallottam, ahogy bókoltak neki, hogy milyen fiatalos és csinos. Sajnos Halason nem akadt hozzá

való férfi, s ő röviddel egy tízéves boldog házasság után, még nem lett volna hajlandó kompromisszumos megoldásra.

*

Nagyszüleim még vallásosak voltak, apai nagyapám több éven át töltötte be az ortodox hitközség elnöki posztját. A háború előtt mi is tartottuk az ünnepeket, kóser háztartást vezettünk. Miután családfő nélkül maradtunk, a vallás egyre csekélyebb szerepet játszott az életünkben. Kezdetben a nagy ünnepeken anyám még eljárt a zsinagógába, de aztán ez is elmaradt. A zsidó lakosság is megfogyatkozott, elköltöztek, kivándoroltak, meghaltak. Persze a zsidó érzés, a hovatartozás tudata anyámban mindvégig megmaradt, szinte íratlanul. Számára, mint sokunk számára, a zsidóság elsősorban valamiféle sorsközösség volt.

Életében több ízben is megtapasztalta az antiszemitizmust – a gettó és a deportálás csupán ráadás volt. Anyám magyar zsidó, még hozzá vidéki magyar zsidó volt, és mindkettő természetes volt a számára. Magyar kultúrán nőtt fel, szívesen olvasott magyar költőket, és társaságban, másokkal együtt, vidáman énekelt magyar nótákat.

Néhány évvel a háború után belépett a pártba. Egy politikailag elkötelezett unokabátyám tanácsolta neki, hogy tegye meg ezt a lépést, mondván, ez kötelességünk, hálásaknak kell lennünk az új rendszernek. Nem hiszem, hogy anyámat különösebb politikai meggyőződés fűtötte volna, párttagságából sem húzott semmi hasznot. 1956-ban én beszéltem rá, hogy lépjen ki, illetve ne lépjen vissza az újonnan alakuló pártba. Valószínűleg úgy érezte, hogy ami van, az jobb, mint ami azelőtt volt, legalábbis a kisebbik rossz, s remélte, hogy az a rendszer, amely a halálba hurcolta férjét és testvéreit, soha többé nem tér vissza.

Szerencsés és alkalmazkodó természetű ember volt, aki elfogadta az éle-

tet olyannak, amilyen. Mindig sajnálta, hogy a polgárinál tovább nem tanulhatott. Tanult nyelveket magánúton, zongoraleckéket is vett. Sok mindenhez volt hajlama, többre vihette, tartalmasabb életet is élhetett volna. Gimnazista koromban, meghatottan láttam, amint beleolvas a tankönyveimbe, megpróbálva behozni, amit elmulasztott. Szerette a zenét, amit a kisvárosban, ahol élt, csak a rádión keresztül ismerhetett. Amikor nagy ritkán eljutott egy-egy tárlatra, lejegyezte a festők nevét, a képek címét. Túlságosan szerény volt – az érvényesüléshez biztosan.

Mint apám és anyám fivérei, lánykorában ő is sportolt. Hogy teniszezett, arról egy rám maradt fénykép tanúskodik. Egy másik képen anyám is ott ül a halasi sportegyesület tor-

Életemet jórészt anyámtól távol töltöttem. Soha nem tett szemrehányást azért, hogy elmentem. Soha nem írt arról, hogy hiányzom. Pedig nagyon hiányozhatam neki, különösen miután édesanyját is elvesztette.

násznői között. Azt azonban csak nemrég tudtam meg egy könyvből, hogy buzogánygyakorlatban a halasi csapattal országos bajnokságot nyert. Ezekről soha nem beszélt, nem volt szokása a dicsekvés.

*

Emigrációm első éveiben csak levelezni tudtunk, hetente írtunk egymásnak. Csak mostanában, fél évszázad múltán jutott eszembe, mennyit segített anyám abban is, hogy messzire elköborolt fiának pályáját megalapozza. Egyike voltam az első menekült magyar diákoknak, akik Kanadában diplomát kaptak. Mátyás királyról és a magyar reneszánszról írtam a disszertációm. Anyám önzetlen segítsége nélkül ez sokkal nehezebben ment volna. Kora reggeltől késő estig dol-

gozott, mégis heteken keresztül küldöztette drága légipostával a feltehetően a halasi könyvtárban talált szakirodalom gépelt másolatait. Talán bent maradt az irodában, ott gépelt túlórában. Soha nem kérdeztem meg, hogyan volt képes minderre.

Nagy néha telefonáltam, ezek az alkalmak ünnepet jelentettek mindkettőnk számára. Előre meg kellett hívnom anyámat, aki a postán vagy ismerőskönnél várakozott a háromperces hívásra, ami vagy sikerült, vagy nem. A későbbi években Nyugat-Európában találkoztunk, majd a nyaraimat Magyarországon töltöttem. Azután férjhez ment, és én mentem le Halasra pár napra, vagy ők jöttek fel, hogy velem lehessenek. Mondogattam, hogy mennyire szeretem Halast, mire anyám elmosolyodott: akkor miért nem bírod ki itt pár napnál tovább? Igaza volt.

*

Ami anyám második házasságát illeti: sógornője ajánlott neki egy Budapesten élő, jóval idősebb, jómódú zsidó férfit, de anyámat nem sikerült meggyőzni egy ilyen házasság előnyeiről. Végül egy régebbi, munkahelyi ismeretségből született a frigy. A férfi többszörösen özvegy volt, s fiatalabb anyámnál, amellet jóképű. Igazán nem a mi körünkből való, de hát tiszta szerencse, hogy adódott valaki anyámnak már ötven felett, ami akkoriban idős kornak számított. Jól megvoltak. Miután akkor már módomban állt segíteni, anyám abbahagyta a munkát. Gondoskodott férjéről, vezette a háztartást, estefelé eléje ment, együtt sétáltak haza. Én többször utaztattam őket külföldre, Olaszországba, Jugoszláviába. Anyám jó idegenvezetőnek bizonyult, lánykorából még törte az olaszt, valamiképpen a németre is emlékezett, fáradhatatlan volt. A férjnek voltak furcsa szokásai is, de anyám azt mondogatta: ezerszer jobb így, mint egyedül. Korábban soha nem panaszkodott a magányra. Sose fejezte ki elégedetlenségét, sem a sorsával, sem más dolgokkal kapcsolatban. Óvatos természetű volt. Ezt a tulajdonságát sem örököltam.

Életemet jórészt anyámtól távol töl-

töttem. Soha nem tett szemrehányást azért, hogy elmentem. Soha nem írt arról, hogy hiányzom. Pedig nagyon hiányozhattam neki, különösen miután édesanyját is elvesztette. Nekem viszont sokszor volt büntudatom, hogy egyetlen támaszaként otthagytam. Miből is állott a büntudatom? Először is abból, hogy egyáltalán eljöttem: „légy jó fiú, és gyámolítsad őt” – szól a parancs. Bántott, hogy olyan nehéz, magányos élete volt, hogy fiatalon özvegyiségre ítéltetett, öccseit is elvesztette. Hogy nem lehetett jobb, szebb élete, sem lelkieken, sem anyagiakban, s hogy nem tettem, teszek érte eleget. Mint nagyon sokunknak, akik elszöktünk vagy kívándoroltunk, nekem is eszembe jutott, hogy kihozassam. Persze csak nagymamám halála után, amikor igazán egyedül maradt. Akkor pedig már nem

akart, úgy érezte, nem tudna megszokni idegenben.

Nagyon örültem, hogy férjhez ment. Igaz, az új férj más volt, mint amilyet számára elképzeltünk, de nem tűnt rossz embernek. Egy ismerős néni megjegyezte ugyan: hogyan tudott anyád Schwarcz Karcsi után hozzámenni ehhez az emberhez?

Anyám beteg lett. Csak sejtettem, bizonyosságom nem volt. Akkor éppen postasztrájk volt, nem értek el hozzám a levelei. Amikor már láthatam, kórházban volt, s én éppen Leningrádba készültem ösztöndíjjal. Látni, milyen állapotban van, le akartam mondani az utat, de anyám tiltakozott. Miért mondanád le? Büszke is volt rám, és azt hiszem, csak sejtései voltak az állapotáról. Egyik este megszólalt a telefon leningrádi hotelszobámban: anyád meghalt. A temetésről a vi-

déki hitközség nem értesített, mint utólag megtudtam, nem gondolták, hogy időben hazaérnék Leningrádból. Az sem zárható ki, hogy anyám férje jobbnak látta, hogy anyámat gyorsan, a távollétemben temessék el.

Amikor úgy egy héttel később megérkeztem szülővárosomba, a férj gyászban volt, együtt gyászoltunk. „Innen azt viszel el, amit akarsz”, mondta. Elvittem pár könyvet, fényképet, iratokat. Szinte minden holmi, ami a lakásban maradt, a mi családkunké volt. Pár hónappal később megtörtént a sírköavatás. Ott volt az új feleségjelölt is. Késett a pesti vonat. Fáradtan, meglehetősen zaklatott állapotban, futólépésben mentem a temetőbe, ahol már javában folyt a szertartás. Mindenki azt gondolta, meghívnak ebédre. Nem így történt. Siettek ki a strandra. Addigra már

sok minden eltűnt a lakásból. Benem küzdött a fájdalom s a csalódottság a büszkeséggel és a méltósággal. Elviseltem őket, türelmesen, szomorúan, undorodva. Vigaszul szolgáltat, hogy anyámnak talán volt hét jó éve.

*

Harmincöt éve, hogy elment. Egy emberélet fele. Időnként beleolvasok anyám leveleibe, s rajtuk keresztül újból átélem mind az ő életét, mind a sajátomat.

Anyámról két késői emlék kísért leginkább: az egyik, amikor a halasi állomáson ülök, a Budapestre vivő vonaton, amelyet ide-oda tologatnak a vágányon. Esik az eső, anyám türelmesen áll ott, időnként látom őt az ablakon keresztül, kezében esernyő. Egészen addig, míg a vonat ki nem gördül az állomásról, s ő eltűnik a látóhatáron.

A másik, amikor a kórházban kerestem fel. Sovány volt, arcán is meglátszottak a súlyos betegség jelei. Az ajtóig kísért. Vajon gondolt-e arra ő is, amire én, hogy most látjuk egymást utoljára? Az utóbbi időben gyakran megjelenik álmodban. A legtöbbször nem ő, hanem a hiánya. Azt álmodom, hogy telefonon hívom, vagy úgy érzem, hogy fel kellene már hívnom. Kétségbeesem, hogy a hívásokra senki nem válaszol.

Így él bennem tovább. A szoros kötődéshez valószínűleg az is hozzájárult, hogy apámat korán elvesztettem, s ez is ki nem mondott, igazán sajnos soha ki nem beszélt veszteség maradt. Én nem kérdeztem, anyám nem kezdeményezett, talán kölcsönös érzékenységből, tapintatból. 1944 nyarán, az ausztriai Strasshof táborban, egy „szép” napon anyám elővett egy fehér vászonzacskót, amelyben addigra morzsává tört aprósütemény volt, és azt mondta: apuka születésnapjára. És megettünk egy-egy kanál morzsát.

Részlet Várnai Pál *Életeim* című önéletrajzából, mely 2011 tavaszán jelenik meg a Zachor Könyvek sorozatában.

RÓZSA PÉTER

Anyukámat el fogja vinni egy indián

Winkler Nóra a moziban

Az Odeont javaslom, de ő ragaszkodik a Kinohoz. Szerintem mindkettő egyformán jó társasági hely, amolyan „cool kult” – erre le is csap: – Ez az. Olyan jó volt, amikor utoljára az egész Kultúrház ott volt a Kinóban. – Most már én is emlékszem, Hajdú Szabolcs Bibliothèque Pascal-ját nézte itt az egész szerkesztőség, mert éppen arra készültünk, hogy a következő Kultúrházban Nóra és én együtt vitassuk meg a filmet.

– Ennyire él még benned a műsor? Pedig elmúlt.

– Azért még él. Hat év hosszú idő.

Levegőt vesz, hogy folytassa, de ellenállok és mielőtt közös múltunk, ez a sokáig igen sikeres kulturális tévé-műsor elfoghatná a levegőt a többi kérdéstől, új lapot nyitok. Ahogy az ablakon kinézek, mellettünk a Víg-színház, kissé balra fordulok, így el látni a Kieselbach Galériáig, ott kezdődik a műkereskedők utcája, mindenképpen tágasabb kulturális tér vesz körül, minthogy csak egy tv műsorról beszéljünk.

– Aukció-vezető, Artmagazin stratégia, újságíró és televízió. Mi a helyes sorrend?

– Írás-újságírás, aukciók, tévé. Most ez a sorrend.

– Ha utolsó hely jut a tévének, számodra azt jelenti, lassan vége?

– Ez csak érzelmi listám. Nem profi, amit mondok, inkább gyerekes, de a Kultúrház szétesése után megváltoztak bennem dolgok. Annyira szerettem csinálni, leginkább maga a műsor volt nekem a tévzés, A Tévé.

– Melyik Kultúrházról beszélsz? Amelyiket 5 évig naponta készített az egész csapat vagy az utolsó bő egy év, amikor már csak hetente egyszer volt?

– Bármelyikről. Az volt a lényeg, hogy szerkesztők, műsorvezetők nagyon együtt gondolkodtunk, kreatívan, sokféle szemponttal, ízléssel, de hasonló nyitottsággal, humorral, alapos-sággal. Nagy közönséghez szoltunk, de színvonalas műsor maradtunk. Imádtam, bőven több volt, mint egy munkahely. Attól, hogy nincs, meg ahogyan nincs, át kellett rendeznem magamban dolgokat. Szerettem a mozisműsoromat, értelmes, változatos munka, tehetséges, okos emberekkel meg a filmjeikkel. Úgy csinálom, mint eddig, de nem ugyanaz.

Kérően visszanézek a Víg-színházra, rángasson ki minket ebből a televíziós vesszőfutásból. Na, nyissunk, beszéljünk másról – bíztatom magam – de hiába:

– A Kultúrház varázsa az volt, hogy nagyon épített ránk, arra, akik vagyunk, mindenre, amihez értünk... Volt egy teljessége.

– Ezeket a műsorkészítői élményeket, tapasztalatokat tudod használni most, amikor már mással is foglalkozol?

– Persze. Csak még kicsit standby állapotban vagyok. Pihenem ezt a hat évet, rálátok, mint szuperjó korszakra, amiből fokozatosan átvezetődök valami újba. Jó megélni, mennyi embernek hiányzik a műsor, mondják az utcán, és sok levelet is írnak. Ezek az emberek ma is igénylik, hogy érdekesen, okosan, viccesen mutassanak nekik kultúrát. Novemberben volt a Műcsarnokban a Budapest Art Fair, ahol kulturális tanácsadó voltam. Sok változást javasoltam, programban, arculatban, odáig hogy, milyen torta legyen a büfében. Másfélszer annyi látogató volt, mint előző évben. Ilyenekből kell kiindulni és építeni valami újfajta teljességet. És vannak is feladatok a tévé mellett – jótékonyági árverések, cikkek, lapstratégia, interjúk, tárlatvezetés.

Eszembe jut, hogy a Kultúrház miatt otthagytam azt a szombat esti szerezéskéntes tv műsort, amit átlagosan 800 000 ember nézett. Pedig milyen jól jönne egy ekkora ismertség, ha épp könyvet vagy bármilyen portékát akar eladni a kulturális piacon.

– Művelt, intelligens és mutató nő létedre mintha nem használnád ki az adottságaidat?

– Kösz. Nem tudom nem használni, ez vagyok én. Csak most pihenek és rendet rakok. De attól megmaradnak az adottságaim. Az alapokat a szüleimnek köszönöm, aki meg vagyok, abban benne van az egész életem eddig, barátok, élmények, utak, találkozások, minden, amit tanultam meg választottam. Van egy világom, ami az enyém, bármi történik.

– Mondták rád, hogy persze, neki könnyű, mert zsidó?

– Nem. Szemtől-szembe soha. De biztos vannak, akik ezt gondolják. Izgat is az ilyesmi, felkelti a vitakedvet, ha azt látom, hogy nem lépdél el valaki a valósághoz, csak egy sztereo-típ közhely mögül kiabál. A siker utólag mindig olyan egyszerűnek tűnik, Sok múlik benne adottságon, tehetségen, de én még nem láttam nagy sztorit összeállni valódi munka nélkül.

Már ott tartok, hogy elmeséljem Nórának, milyen levelek érkeztek a '90-es évek elején hozzánk a tévébe, a Napzárta szerkesztőségébe, hogy egyes honfitársaink hová küldözgettek

néhányunkat – Balót, Fodort, Dérit, Kepest, Szegvárit, stb. – de ismét a Vígszínház felé fordulok, és azt mondom: gyökerek és tradíció. Ez a színház sem lenne, ha a magyar színjátszás alól kihúzták volna a Molnár Ferenc, Kálmán Imre és mások által szőtt kárpitot – de nem tudták kihúzni. Mit lehet tenni, jön a kérdés:

– Hogyan kötődsz a zsidósághoz?

– Kiskoromban nagymamám sokat mesélt nekem erről. Nagyapám is, bár ő kevésbé volt beszédes. Gyerekként nagyon benne volt a fejemben, milyen az, hogy elviszik a családot, te visszajössz, a többiek meg meghaltak. Sose értettem, hogy lehet ezt feldolgozni.

– Egy gyereket ez nagyon riasztja, meg is nyomoríthatja.

– Riasztó volt, de az egész összemósódott azzal, hogy akkoriban az Apa-

csokat néztük a tévében és azt képzeltem, anyukámat el fogja vinni egy indián, konkrétan persze Gojko Mitic. Sokat gondolkodtam azon, hogy képesek a nagyszüleim olyanokon veszekedni, hogy a Lehel piacon melyik árusnál szép a zöldség. Emlékszem, állok a konyhában, hallgatom a veszekedésüket, és csak bámulok. Feldolgozod azt, hogy megölik a testvéreidet, az anyukádat, az apukádat, majd' mindenkit, és ezek után tudsz még savanyúkáposztán vitázni. És ennek tétje tud lenni. Csodálatos.

Most veszem észre, hogy Nóra akár a gyerekem is lehetne. Több mint húsz év van közöttünk. Az ő szülei – mint az enyéme – nem beszéltek a Soáról. Szerettek volna „normális” emberként élni, mint más. Ezért ő is mozaikokból kellett, hogy összerakja a kis családi

képet; kik is vagyunk. De ma van egy zsidó reneszánsz, a még fiatalabbak, mint Nóra megélik, felfedezik zsidóságukat.

– *Látod és részt veszel ebben a megújulásban?*

– Úgy kifejezetten, nem. Húszévesen a Szochnut elvitt Izraelbe, voltam kibucokban is, és csupa teljesen meggyőződéses emberrel találkoztam. Nem voltak árnyalatok, csak a teljes lelkesültség. Azt éreztem, ez nem az én sztorim. Nem ilyen vagyok. Nem választanám azt.

– *Meg sem érint..?*

– De. Csomó eleme. Az ünnepi vacsorák, a szeretetteliség, a beszélgetés-alapú élet, amit a családomban tapasztalok. Tavaly újévkor San Franciscóban voltam és kerestünk zsinagógát, hogy meghallgassuk az istentiszteletet. Az megható élmény volt – vadidegének és mégis van közösség-érzet, ismerősség a karzaton a nők között.

Közben mutatom Nórának, hogy amikor leültünk beszélgetni, a Kino

kávézójában a belső homlokzatra vetítve elindult Paul Wegener Gólem című filmje. Véletlen, de jól jön...

– *Hol vagy jól?*

– Szeretek itthon élni. De New York is vonzónak, élhetőnek tűnt. Persze más egy hónap, mint mindennap létezni azokban a keretekben. Sokszor érzem a lehetőségek kontrasztját sok magyar sztorival – itt is jó az ötlet, a szándék, van ízlés, kitartás, energia – mégse könnyű állva tartani. Ott például az unokanővérem családján látom, sokat kell dolgozni, de ha jól csinálják, az meg hozza a stabilitást és egy jobb, kényelmesebb élet felé tart. Ezt én ott, turistaként nagyon nagyra tartom.

– *Tudod mit énekelt Menyhárt Jenő erről az Európa Kiadóban?*

– Nem.

– *„A turista mit tehet? Örül neki, hogy itt lehet...”*

– Ez vicces! – nevet, és itt elbúcsúzunk egymástól.

Volt egy közös műsorunk, volt ez az interjú. Talán még találkozunk más-kor is!? A Vígszínház előtt haladok, megyek a Falk Miksa utca felé, keresem a helyet. A helyünket. Erre mondja Nóra mindig, hogy „tök jó”.

Díj a társadalmi emlékezetért és a zsidó kultúra terjesztéséért

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 2011. február 28-án hétfőn, a Petőfi Irodalmi Múzeumban adta át ünnepélyes keretek között idei díjait.

A díjazottakat minden évben gondos körületekintéssel, a tagság véleményének figyelembevételével választja ki a Mazsike vezetősége azok közül, akik kimagasló tevékenységet végeztek a magyar zsidó kultúra területén, annak minél szélesebb körben való megismertetéséért, népszerűsítéséért, valamint a magyar zsidó oktatásért és a zsidó identitás megőrzéséért.

A *Magyar Zsidó Kultúráért* díjat idén Rédei Éva, a Láng Téka könyvesbolt tulajdonosa és üzletvezetője, a *Várhegyi György – a Magyar Zsidó Oktatásért* díjat Szőnyi Andrea, a Zachor Alapítvány a Társadalmi Emlékezetért igazgatója, a Soá Intézet magyarországi tanácsadója kapta.

Magyar Zsidó Kulturális Egyesület

BENDER KATALIN

Rámcsörgött

Latyak-havas, január végi küszködés a kimúlni készülő téllal, a harmadik, de már múltó félben lévőknek hitt tüdőgyulladással, mozgásnehezítő téli göncökkel és egy hatalmas műanyagkosár szörnnyel. Ez utóbbit a boltban, ahol az unokám közelgő születésnapjára katicabogárforma hátizsákra vadásztam, kötelező cipelni. Épp megláttam a zsákmányt, elindultam felé, méregetve már ízlésrontó kedves testecskéjét, amikor rám csörrent a mobil.

Ha egy pillanattal később sikerül csak előhalásznom a táskagyomorból a telefont, akkor nem a boltban, hanem otthon szakad rám az ég! Ha elhallgat, mire elérem, az ismeretlen mobilszámot ott, akkor nem hívtam

volna vissza, vártam volna vele, míg otthon kényelmesen kikeresem és visszaszóllok.

A hörgőtükrözés eredménye pozitív lett! Kérem, haladéktalanul jöjjön be a kórházba! – mondta a hang.

Hátha tévedés – karolt belém velem soppingoló barátnőm, látva, hogy rogyadozok, de tudtam, csak időt nyerne nekem.

Egy pillanat alatt elszállt minden gondolatom, előbb ürességet éreztem magamban, azután végtelennek tűnő csendet. Majd lassan, de egyre nagyobb hangerővel dobolni kezdett a fülemben a rég ismert dalszöveg Simon és Garfunkel hangjain: „a csend, úgy nő, mint a rák, vagyis a rák úgy nő, mint a csend...”. Azután azon tűnődtem mit „kell” ilyenkor csinálni? Filmekből ismerős snittek peregtek, mert valós életemben ilyen még

nem értem, nem volt még rákos rokonom egy se.

Egy éve történt. Most először merem újra végiggondolni, kicsit talán újra élni a sokkot, miközben hallgatom „a csend hangjai” kazettát. De ma sem tudom, hogy vettem meg a katicabogárforma hátizsákot az unokámnak, és egyáltalán honnan volt erőm, hogy szép csendben fizessek és kibotorkáljak a boltból. Talán a kazetta másik dala segíthetett, mert igaz, hogy lent „zavaros folyó” folyik, de fölötte egy híd vezet.

ÖRÖKKÉVALÓSÁG

Egy egész hónapnyi bizonytalanság, ami múlni nem akar. Olyan, mint az örökkévalóság, amibe, énünk határáig egy kicsit mind be vagyunk zárva.

Vizsgálatok, röntgenek, titokzatos kontrasztanyagok a vénákban, aláírt hozzájárulási nyilatkozatok. Lassan forgó székeken ülsz félmeztelen, közben kameraszemek pásztáznak. Hideg fémburkolatokhoz tapadsz, míg tüdőd sztárfotója készül. Hanyatt dobod magad, túrva, önjáró, prűszkölő fémszörnyetegek sétálgassanak fölötted. Szűk, kényelmetlen cellákban vetkezel mások, még ki se hűlt helyén, fehérköpenyes emberek kedvesen kémcsövekbe szívogatják a véred, méregetnek, faggatnak. Felvonultatva a kiszolgáltatottság minden lehetséges válfaja.

Ismeretlen bizottságok sorsfordító döntéseit várod. Vársz, várakozol, vakon, süketen, bénán. Nekik az a dolguk, neked most ez!

Nehéz másoknak elmondani betegséged tényét, és mibenlétét, de ezt a várakozás-örökkévalóságot nem is lehet.

Mintha lelkiismeret-furdalásod lenne, hogy frászt hozol rájuk, midőn a családdal tudatod a diagnózist. Talán hibásnak, sőt bűnösnek is érzed

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves előfizetési díj 15 500 forint

Megrendelhető a szerkesztőségben, telefon:

210-5149, fax: 303-9241

e-mail: es@es.hu

SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.

PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

AGI MISHOL

*Éjszaka éjszaka után, felhúzzátok a fehér lepedőt
és megadjátok magatokat.*

*Ugyanaz a lámpa világít mindkettőtökre,
de ki-ki szigorúan megőrzi saját oldalát.*

*Apa, az éjjeli szekrényeden Ventolinos doboz
és inhalátor,*

anya, a tiéden pedig zsebenciklopédia,

a Grósz féle magyar-héber szótár,

*Zsoltáros könyv, lapjai között szüleid képe,
akik fejezetről fejezetre bolyongnak.*

Apa, fejed paplan-hegyen nyugszik,

csúcsa a virágos kispárna,

anya, két párnával beéred.

Lámpaoltáskor egymásnak hátat fordítotok,

magatokra húzzátok a libatollas dunyhát,

amelyet hajóval hoztatok el

Erdélyből.

Libák

*Epstein, a matektanárom, imádott engem
kihívni a táblához.*

Azt mondta, csak arra jó a fejem, hogy kalapot tegyek rá.

Azt mondta, egy madár az én eszemmel

hátrafelé repülne.

Menj libapásztornak! – tanácsolta.

Most, hogy évek választanak el e mondattól,

a pálmafa alatt ülve

három szép libámmal,

úgy vélem, talán a jövőbe látott

az én matektanárom,

és igaza volt,

*hisz mi sem tesz boldogabbá,
mint hogy nézem őket e pillanatban is,
amint lecsapnak a kenyérmorzsákra
vidám farkincájukat csóválva,
majd egy pillanatra megdermednek
a vízszugár alatt,
melyet rájuk spriccelek
a csőből,
fejüket felszegik és testük
megfeszül míg visszaemlékeznek
távoli tavakra.*

*Azóta már meghalt a matektanárom,
és meghaltak általam soha meg nem oldott
problémái is.*

Szeretem a kalapokat,

és estefelé mindig,

mikor a madarak visszatérnek a fához,

én azt fürkészem,

hol van közöttük az, amelyik hátrafelé repül.

Budapest térkép

Budapest térképére hajolok.

Balra a kék

Dunától

Buda.

Jobbra tőle

Pest.

Azon gondolkodom, ha nem

sodródttam volna a Remez utca 25-be

Gedérára

akkor most talán a Fillér utca 30-ban

magad, hogy terheket raksz a nyakukba. Lehet, hogy az effajta képzelődés csak önvédelem. Előre felkészítéd magad attól félve, hogy megkaphatod: te csináltad magadnak, hát most viseld. Ha elmondod a barátoknak, ismerősöknek, a reakció sokszor hallgatás. Mögéd pislognak, és már nem a szemedbe. Ők se tudják, hogyan kell viselkedni ilyenkor. Zavar-tan néztek.

A várakozás, a parkoló-pályán-lét érzelmileg, lelkileg igazából meg nem osztható állapot. Kavargó gondolat-villanások, kérdés-kínok, emlékek, képek arcokról, helyzetekről, örülten vágató fantázia. Jövőképek a libikókán. Mít remélhetsz? Ki tudja?

És akkor megindul az áradat. Ha valaki már egy példát tud, vagy valakitől hallott valakiről, akinek diagnózisa: rák, akkor csupa jó szándékból mesél. Hályogkovács módra bíztat. Tölcsért szerez és öntögetné beléd a lelket. S te, ezektől a lezárt történetektől vagy egyre feszültebb, idegesebb. Hiszen amíg az „onkoteam-ítélőszék” bizottság még nem nyilatkozott, nem tudsz átlépni a várakozás örökkévalóságából a jelenbe!

MIND KOPASZOK

A „mellesek”. A szép, fiatal nők, anyák, vagy még anyák se.

Gyülekezünk. Egy segítő tréningre járunk együtt. Tarka kendők, lehetőleg selyemből, mert az könnyű, és egész nap viselni lehet. Nyáron a paróka kibírhatalanul melegít. Kifolyik alóla az izzadság, s nincs már mihez hozzáerősíteni, ezért az egész fejbőr hajas-hílt helyét be kell fednie.

Furcsa, egyénileg kitalált és megalakított sapka. Igen, ez valóságos alkotás, remekmű. Csillog is a szeme annak, aki elővezeti, elmagyarázza, hogyan készült.

Másvalaki kérdezősködik, hogy a többiek otthon mit viselnek a fejükön. Van, aki a gyerekei előtt se akar kopaszon mutatkozni. És van, aki önmaga előtt se.

nyújtóznék el,
egy ilyen púppal megvert estén, mint ez,
cirmos cicám mellett
sorbavéve szeretőimet:
csupa Béla vagy János.

UBI SUNT

*Hol vagytok, erdélyi libák?
Tollaitok nélkületek vándoroltak Palesztináig
és összegyűltek, hogy paplanom lehessenek.*

Sakálok

*Vagyunk a magány
precíz fúvóshangszere,
éjszakánként csak a mi torkunkból tud kibukni –
ősi és indokolhatatlan.*

*Mélyebb minálunk a jajgatásunk
föld gyomrából feltörve
hirtelen a testet körbefonja
a nyakat íjként feszíti
a szőrszál megdermed tőle a bundán
az állkapcsot széttárja és lasszóként
lövelli a Holdra
a kétségbeesést.*

*Vagyunk a házak közt tűnékeny
árnyék, elosonunk fák és kertek között*

*vonyítanak a kutyák, ha jövőnk és zaklatjuk
az emberek álmát,*

*jajgatásunk szeletekre hasítja
tobozmirigyüket,
beleiket,
főként és végül:
a holdfényes avar sűrűjében
a mi torkunkból tör ki némaságuk –*

*ezért hát reggelenként az úton
néha egyikünk kiterítve fekszik
duda irigységétől
vagy ember haragjától
eliütötte –*

*bundája még harmattól nedves
és varjak fosztják ki szemeit.*

Balázs Gábor fordításai

Agi Mishol az erdélyi Szilágycseh községben, holokauszt-túlélők gyermekeként született 1947-ben, és 1950-ben szüleivel érkezett Izraelbe. Tizennégy héber és két angol nyelvű kötete jelent meg. Számos díj, köztük a Yehuda Amichai Költészeti Díj első kitüntetettje Izraelben. Kfar Mordechai faluban él 26 éve, régebben mezőgazdasággal foglalkozott, ma líra-szemináriumokat vezet két egyetemen. A 2000-es években elevenítette fel gyermekkori emlékeit, s egy egész ciklusnyi verset írt élményanyagából. Tavaly ősszel, az Izraeli Kulturális Intézet meghívására Budapesten járt, a versfordítások ebből az alkalomból készültek.

Marika, a fodrászom elmondja: a diagnózis után eljönnek, egészen rövidre levágatják a hajukat, így szoktatva tükröképüket, környezetüket ahhoz, ami majd jön. Otthon is jobb ez így, nem lesz úgy tele a lakás hulló hajcsomókkal.

Arról nem beszélünk, miért olyan fontos a haj a fejen, mind tudjuk, hogy személyiségünk része. Ha nem önként borotváltattuk le magunknak, akkor meztelennek érezzük magunkat nélküle.

A tréning elkezdődik. Vezetője azal indít: többnyire a „túl jó”, túl engedelmes emberek betegsége a rák. Vagy inkább úgy is mondhatnánk szakadék széli útjelzője: ne menj erre tovább – ezt mutatja, ezt jelenti. Más

úton, élj másképp. Könnyek csorognak... ha tudsz.

Hazafelé azon tűnődöm: mind megkopaszodnak a „mellesek”, a szép, fiatal nők. Közöttük ijesztően sok már anya.

De én már kétszer annyit éltem!

JÉGHIDEG

Ha a mínusz 15 fokban is nyitva hagyják a fürdőszoba ajtaját és a benne lévő WC ablakát, borzongató, jeges huzat járja át a kórházi folyosót. Van, akit nem zavar. Sőt még az sem zavarja, ha az ajtó becsapódik és az ajtókezet körül repedezik, potyog már a vakolat.

Nyitva hagyja! Nem az övé, mit érdeklí őt az egész folyosó, a többi ember fázása, az egész kórház, az egész élet! Köhög, fuldoklik. Siet az ágyhoz, hogy elérje az oxigén-csatlakozást, hogy az orrába dugja a két kis műanyag csontot, amin jön az éltető ájer. Nagy a szükség, hiszen most bagózott titokban a vécén. Ami persze tilos. Épp ezért hagyta nyitva a vécé ablakot, hogy a füst kimenjen, ne áruklodhasson. Most így a nyitva hagyott ablak, majd ajtó áruklodik a füst helyett, hiszen ép eszű ember nem hagyja sarkig kitárva az ablakot, ajtót mínusz 15 fokban, ha nem muszáj.

De hát hol itt az ép ész? Nyilván már sehol.

Azt a kis élvezet-pótlékot, a bagót már nem akarják föladni többen. Valamibe a múltból kapaszkodni kell. Sokszor már csak ez marad meg a régi élettükből, a régi önmagukból. Pedig ez nem igazi élvezet így, mert a kezelésekkkel amúgy is tönkremenő nyálkahártyákat, amiknek már semmilyen régi, kedvenc íz nem ízlik, a füst még jobban marja, csípi.

De talán már csak ez az egyetlen szuverén döntés, ami a kórházi megadom-magam-lét ellenében még működik.

TALAN

Hajlék-talan, tisztátalan, csomag-talan, kísérőtelen és indulattalan. Csupa fosztóképzős. Lehetőleg mindenki elhúzódik tőlük, mert egészen bizonyos, hogy betegek, és így az átlagoshoz képest is ápolatlanabban, egészségügyileg „közveszélyesek”.

Az egy év alatt, amióta rendszere-sen előfordulok a kórházban, számtalanszor tanúja vagyok, hogy a mentősök kitolnak a liftből egy hordszéket, benne egy vézna, leromlott emberronccsal. Amíg megkeresik az illetékes, vagyis intézkedni képes főnövért, a folyosón közszemlére kerül az „áldozat”, kinézetéről, nikotinsárga ujjairól, hörgő köhögéséről, zihálásáról, szinte azonnal tudjuk, hajléktalant hoztak az osztályra.

Adatait próbálják megtudni tőle, amíg elhelyezésre vár. A név még többnyire megy, de a hol lakik kérdésre válaszolnia nem egyszerű. Van, aki nem is érti a kérdést, össze van zavarodva. Mond egy címet, amit ki tudja, honnan ismer, de ha megkérdezik, hogy ott lakik-e a fejét rázza. Majd a mentősökkel közösen próbálják megfejteti az ápolónők, hogy melyik hajléktalanszállón szokta meghúzni magát.

Megfigyeltem: egy tüdő osztályon nagy gond, hogy melyik kórterembe kerüljenek, persze abban az esetben, ha egyáltalán van választási lehetőség, ami elég ritka, főleg télvíz idején. Gondolom a többi szobatárs kórallapot is számításba jön, amikor latolgatnak, hiszen a még kivizsgálatlan

betegről nem lehet tudni mi a baja, a hajléktalanságon túl. Talán még fertőző is lehet.

A hajléktalanok fásultan ülnek a hordszékekben a folyosón, míg felőlük döntenek. Ráérnek, nem sürgeti őket semmi és senki. A téli utcákhoz képest meleg is van. Arcuk kivétel nélkül egykedvű, szinte rezzenéstelen. Nem tudom, mire gondolhatnak. Sose próbálnak a folyosón várakozókkal kapcsolatba lépni. Türelemszobrok.

De délután, ha mozdulni képesek, felkelnek, és járkálnak fel-alá, fel-alá, róják a folyosók hosszát. Talán megszokták, hogy a hajléktalan szállókon napközben nem tartózkodhatnak. Volt, hogy láttam, odaaraszoltak az ablakhoz, kinyitották, ha tudták, ha nem, akkor csak kivágyakoztak rajta napszálltakor a szabadba.

MÁSODIK

Ezen a héten. Legalábbis akiktől én tudok.

Az elsővel majd másfél napig egy kórteremben feküdtem. Háromágyas. Karnyújtásnyira, azaz lélegzéstől lélegzésnyire fekszünk. Már napok óta csak ivott, olyan csőrös, csúcsos műanyag üvegből, mint amilyent az unokáim szoktak kikövetelni. Ez azért jó, mert úton, útfélen, kocsiban, halálos ágyon sem folyik ki belőle az ital. A doktornő megmondta neki, hogy ha szépen iszik, nem kell infundálni.

Görcsösen markolta az üveget akkor is, amikor alig hallható-suttogva kért minket, hogy töltsük fel újra, mert kifogyott, vagy adjuk oda a mobiltelefonját, mert a térde melletti piperetáskából sem volt képes elővenni, mikor az feljajdult. Ennyi erő se maradt benne. Azért azt belemotyogta a telefonba, hogy ne hívják, nem tud már beszélgetni.

Csak két és fél évvel volt nálam idősebb. Sokkolt a látványa. Nem az éjjeli szekrényre dobott paróka miatt, amit meglátva önkéntelenül a tükörhöz léptem, hogy belenézzek. Gyorsan ki is tárgyaltuk, a harmadik betegtárral mi ketten, a még fennjáró kelőfekvők, a közelgő vendéghajviselet előnyeit, hátrányait. Hanem mert óráig próbálkozott a felüléssel. A

fürdőbe szeretett volna menni, nyögött, nyögdecselt, aprókat jajgatott – csak úgy önmagának, tán biztatásképpen. Végül feladta, és mi becsöngettük a nővért.

Úgy 170 centi magasnak és negyven kilónak saccoltam és másfél napig próbáltam megérteni, megfogalmazni, a magam számára lefordítani, mit takar az „emberi méltóság” kifejezés. Mert éreztem, nagyon eltakar valamit, miközben idegenül, hamisan szól, szinte kong az ürességtől.

Férfi testvére kísérte, majd másnap is jött látogatni. A nagydarab, szelíd férfi furcsán téblábolt körülötte, kirakta a holmiját a táskából, közben szabadkozott ügyetlensége miatt. Ő gondolta magát ügyetlennek, mi csak néztük, ahogy tett-vett. Segíteni akart, de módja nem volt, már nem is lehetett. A húga „keresztre vonva”, siránkozva feküdt a létben.

Ma tudtam meg, még három napot „méltóságoskodott”!

A másik embert nem kellett látnom. Amíg a folyosón sors-soromra, kezelésre vártam a kitámasztott dupla lépcsőházi ajtón betoltak egy koporsót. Fekete volt, fából – mint egy óriási hegedűtok! – ez villant agyamba. Furcsa alacsonyan ült meg kerekein, ha állók, a térdemig se ér. Szerencsére ültem.

Betolták a folyosóra, és otthagyták egy ideig, a jövő-menőknek kerülni kellett. A mellettem várakozók, anya és lánya, rögtön botránkoztak félhangosan: Mért láttatják ezt velünk? Titokban kellene tartani, hogy valaki meghalt, de az elszállítását bizonyosan feltűnés nélkül intézni!

Miután begördítették az adott kórterembe „szentmihály triciglijét”, sétálok a folyosón és szinte csodálkozom, hogy azon az ajtón semmi jel. Legalább egy kósza-kusza jelentés, hogy „Betegtársak! Őt már nem tudtuk meggyógyítani. A gyászoló személyzet.”

Ezen a héten Ő volt a második.

Ágyhúzás és takarítás. Hiába tudod, melyik ágyban feküdt, napokon belül bele kell feküdnöd. Hiába tudják, melyik ágyban halt meg, még aznap valakit bele kell fektetniük. Nem érnek rá gyászolni őt. Nagyüzem van.

RETTEGÉS

A kemoterápia szinte félelmetesebbnek tűnik, mint maga a daganatos betegség – lánykori nevén: RÁK. Misztikus. Kénköves füstfelhők övezik. Alig lehet tudni róla valami pontosat a laikusnak. Azok az információk, amelyeket tudomásodra hoznak a kezelés előtt, aláíratván a „felelősségelhárító” papírokat, úgy vélem, csak részben a legfontosabbak. Így azután mítoszokat költünk, költögetünk, költenek az emberek, ha nem látnak tisztán, ha valamire nincs kellő magyarázat.

Pedig sok mindent lehetne már tudni a mellékhatásokról és a következőkemenyekről, csak nem jut el az információ, arról, hogyan élj, mit egyél, hogy mozogj, gyakran ellenőrizd tested működéseit. Miért nem? Miért tekintik sok ember szégyenletesnek, hogy egyáltalán beszéljen róla, sőt kérdezősködjön? Talán, mert halálosnak hiszik sokan? De a diagnózis még nem jár „hullaszaggal”. Különben is, az életnél nincs halálosabb, ahogy József Attila írta, hogy „éltem, és ebbe más is belehalt már”. Nem eléggé köztudott, hogy a rák sok válfaját ma sikerrel gyógyítják, és gyógyíthatatlan betegség szép számmal akad a daganatos betegségekén kívül is. Ha időben sikerül elkapni, a páciens, a beteg, a szenvedő alany, „az ember” képes együtt élni a daganattal, tehát egy bizonyos állapotban van. Folyamatosan ellenőrzik, akár a cukrosokat.

Időközben kiderül: már ahhoz is sok ismeretre van szükség, hogy érdemben kérdezősködj. Köztük a legfontosabb volna: figyeld meg saját magad és jegyezz fel minden változást – innen indulhat a kérdezősködés. A másik fontos: te magad is felelős vagy állapotodért, nem háríthatasz mindent a gyógyítókra. Magadon neked is segíteni kell – hisz te vagy mindig kéznél.

Kórállapotom súlyosságára nem a műtét előtt és után, hanem a kemoterápiás kezelés alatt döbbsentem rá. Halottam, mikor egy ismerősöm egy másikkal úgy mondta, hogy engem „vegyszereznek”. Elbőgtem magam. Pedig hát igaza volt.

Napokba, sőt hetekbe telik, míg meggyőzőm magam: elfogadom az újabb kezelést. Napok, hetek kellenek a lelkielőre összekaparáshoz, amivel odatartom egyre gyakrabban szétpattanó vénájú kezem az infúzió bekötéséhez. Persze végül minden fejben dől el. Odatartom.

Hiába is kérdezném meg „kezelőorvosom, gyógyszerészem” a mellékhatásokról, nekem kell személyesen végigtapasztalnom azokat, miután beleegyeztem a „kísérletbe”. Egyikünknek sincs biztos tudásunk arról, hogyan fog hatni éppen énám a szer. Ha eldöntöttem a fejemben, akkor alávetem magam a kísérletnek, lesz, mi lesz.

A ténnyel, hogy ez kísérlet, még semmit se mondtam. Tudjuk: az orvostudomány eleve kísérleti bizonyos természettudományokhoz képest, mivel minden ember egyedi lény, csak a tendenciák bizonyosak.

Szóval azt kell elérni, hogy a „vegyszer” gyógyszernek, gyógyító szernek, áldásnak képzeljük, tudjuk, és amíg folyik belénk, imádkozzunk, hogy csak a daganatos sejtekkel végezzen, az egészségeseket kerülje el. Hinni kell, hogy ez így is lesz, és majd jön a valódi placebo hatás.

Ámen.

RUTINBÓL

belenézek reggel a tükörbe. Kié ez a puffadt arc, düledt szemekkel, gyér, seprű-sprőd hajjal, a mellékhatások ellen szedett gyógyszer mellékhatásaival, ami visszanéz rám? Mennyire vagyok még én, én, aki voltam?

Egy rákbetegeket segítő alapítványánál szervezett terápiás csoport kérdőívét töltöttem ki nemrég. Arról faggattak, mennyire vagyok boldog, elégedett, mennyire akadályoz régi énem élésében az állapotom. Közben betegségem arról győz meg, másképpen kellene élnem, mint korábban. Ki kellene szakadnom múltbeli történetem bizonyos részeiből, hogy ne uralhassa a jelent, de főleg a jövőt.

Hát akkor miért is a régi énem a mérce? Van mérce egyáltalán? Mostanság a legrosszabb, hogy a mérce ugrál, le-fel, fel-le. Hangulati ingadozás – ez volna a szabatos neve. De...

Egy döntően jövőre orientált életvitel után, amire Európának ennek e felében bőven volt készítés az elmúlt 60 évben, a legnehezebb a jövőről gondolkodni egy daganatosnak. Minden nap, minden érzet, érzés, minden lépés, minden étel, ital, felkelés, lefekvés, torna, kúra, tréning, ismeretszerzés, net-böngészés, minden mozdulat azért van, hogy egyáltalán legyen: jövő. Huszad-, vagy akár századrangú kérdés milyen lesz, csak éljük majd meg.

Ahogy találkozunk, ülünk, sorstársakkal és hozzátartozókkal a kórház folyosóján, mintha csupa jól-rosszul öltözött kérdőjel volna mind, de válasz egy sincs közöttük.

A hogylétet illető kérdésekre az érintettek: tünetmentes vagyok, ennyiannyi ideje jól vagyok, s más hasonló módon felelnek. És kik tekinthetők igazi túlélőknek, mikor mást mondanak a statisztikák, és mást a megélt életek?

Tűnődéseim közt az is eszembe jut, hogy a nővérek, az orvosok hogyan gondolkozhatnak saját hosszú távú életkilátásaikról, képzelik-e, hányszor képzelhetik magukat a „benn állomásozók” helyébe. Válasz erre a kérdésre sincs.

Szóval: meddig vagyok, aki voltam, és hol kezdődik, aki leszek? A diagnózisnál? A műtét utáni ébredés kínjainál? Hányadik kemoterápiás kezelésnél? Melyik felismert mellékhatásnál?

Tanulok. Azt tanulom, hogy legyek aznap énemmel, mindig a mai nap megélésével elégedett és talán... boldog.

...

*A tél teríti nagykabátját,
Felfeslik bélése, a zúzmará,
A dobhártyádon átcsendül jege,
Előhömpölyög, előzuhog hava.*

*Aszott gazok szédülnek ékesedve,
Töppedt fejük helyén kristályikon,
Belevakulsz e tündöklésbe, csendbe,
Csalt érzékekkel csüggsz káprázaton.*

*Mesevilág! Elősuhogznak
Gyerekkorod nagy angyalszárnyai...
Fehér kísérteteid sugdolóznak
Hátad mögött, a léptük hallani.*

TURI TÍMEA

Kirándulás az örökkévalóságba

Részlet a Költözés című kisregényből

Üres lakást nem tudok elképzelni. Sokáig semmilyen lakást nem tudok elképzelni, a saját házunkon kívül. Ha arra gondolok, vajon milyen körülmények között élhet bárki más, csak ugyanazokat a bútorokat látom magam előtt, amelyek között magam is élek. Nem is létezhetnek másmilyen bútorok.

Az első este, mikor anyámmal maradunk. Nem arra emlékszem, mikor volt pontosan. A szokatlanul üres asztal mellett ülök, miközben anyám a terítőt törölgeti. Anyám anyja: nagymamám már nem él. Apámtól már elváltunk, bár talán még él. Anyám erős és ideges mozdulatokkal törli a vásznat. És ekkor arra gondolok, hogy most már mindig együtt maradunk. Egyedül. Ketten.

Nem szól. Nem szólok. Nem merek.

Az asztalon amúgy mindig több tárgy van, mint kellene. Zúdulva jönnek a tárgyak, jönnek és elhagynak engem. Mint a kövületek rétegei, egymásra csúsznak a dolgok.

*

Sokmindent kapok Apámtól. Zselés cukrot, banán alakú harmonikát. A cukor anyám szerint rontja a fogamat, harmonikát szájba venni nem higiénikus.

Kapok apámtól egy kenőbabát a barbik mellé. Legyen férfi a házban.

Ken teste műanyag, haja sárga plasztik. A lába között hiányzik a micsodája. Ezt onnan tudom, hogy megnéztem. Megnéztük a Lidivel a nyári napköziben, ahova sokáig azért já-

rok, mert anyám még dolgozik, aztán meg csak a társaság kedvéért is. A napközi ugyanis nagyszerű muri, csak napozunk, fagyizunk, meg babákat pároztatunk. Én hozom Kent, Lidi meg Barbit. Titokban pároztatjuk a babákat, akik egy diszkóban jönnek össze, táncolnak egy kicsit, majd Ken meghívja Barbit egy málnaszörpre, de olyan jól beszélgetnek egymással, hogy nemsokára már egy szállodai szobában vetkőztetik egymást. Titokban pároztatjuk a babákat, de hirtelen erre jön a nevelőtanár bácsi, és szigorú szemmel mér végig bennünket.

Megállnak a levegőben a fedetlen plasztiktestek.

A mi kezünk tartja őket a levegőben.

A nevelőtanár bácsi pedig továbbmegy, halljuk, ahogy kacagni kezd.

Ó igen, mi ártatlanok vagyunk.

Ó igen, még ártatlanok vagyunk.

*

Sokáig Anyámon mérem le, hogy mennyit nővök. Anyámon, aki úgy hiszem, változatlan. Elé állok, mint egy méterrúd elé, és figyelem, a szoknya mely csíkjával vagyok egy vonalban.

Nagy izgalom, mikor érek Anyám házáig. Tényleg itt voltam? Itt benn? Anyám nem hiteget holmi gólyameséssel. Mondjuk mással sem, egyáltalán. Születésem tizenharmadik évfordulóján megajándékoz a Férfi és Nő könyvsorozat első darabjával: a szexualitásról kilenctől tizenegy éveseknek. Néha szemrehányást teszek neki, hogy a sorozat vásárlása itt megszakad, de a megvásárolt kötet a pubertás idején is szolgál újdonságokkal.

*

Minden furcsa, ha az ember nem ott van, ahol kellene. Anyám nem enged kirándulnom. Félt a kullancsoktól. Elképzelem, ahogy kisbuszra száll az osztály, az osztályom, hogy majd virágot szedjenek a töltés lankáin, vagy azokon túl is akár, a szikár elnevezésű Lődombokon. Elképzelem ezt az udvari szobában, ahol vagyok, fehér kis asztalom előtt ülök, mely egybe van építve a fehér kis székkal, és a Fürkész Könyvek Vadvirágok kötetének lapozgatom apró, de vastagra kötött oldalait. Molyhos napvirág, pirítógyökér, kardos peremizs, varázslófű, erdei turbolya, szalmagyopár – olvasom vörösrre ázott, de már száradó szememen keresztül, először halkán, szinte magamban, majd hangosan kiáltva is, a békülés jeleként, hogy anyám is hallja, aki kölcsönös kifakadásunkat a kert frusztrált csendjében szándékszik kiphenni: ERDEI TURBOLYA! SZALMAGYOPÁR!, de minden hasztalan, ha anyám dühös, csak az idő segít.

Pedig volt már, hogy kirándultam az óvodával, sárga műanyagkulacsot pakoltam az egérfejű, vízhatlan hátizsákba, hogy a gyereknapot az egész óvodai kompániával együtt valahol a Maros-parton ünnepeljem, sárga és zöld fények, meg friss fűszag közepette, hajó alakú hintán ikrekkel ringatózva, hogy majd árnyat adó fák vastag törzsének dőlve fújjam ki magamból a fiatal test könnyű fáradtságát. Minden kirándulás idilli, mert már a jelenben átérezhető a pontosan megfogalmazott tudás billogja nélkül is, igen, már az örök jelenben érezhető:

a legapróbb részlet sem mehet veszendőbe,

nem mintha a részletek részletek-ként válnának megmásíthatatlanul emlékezésre méltóvá, Lidi piros szoknyája fehér pöttyökkel vagy annak az ismeretlen középső csoportos fiúnak a szelíd mosolya uzsonna közben, ó nem, a részletek csak úgy értékesek, ahogy engedelmes mozaikdarabkaként

az egészbe illeszthetők –

kirándulni jó, mert közben átérezhető a legnagyobb hatalmú igazság:

soha nem térhetünk vissza az egykori mostba,

ami persze a legpimaszabb hazugság, mert bármikor visszaereszkedhetünk az elmúlt mostokba az emlékezés kötékhágsóján, hiába festjük át a képeket újra meg újra, hiába változtatom meg folyton a fák levelében a zöld és a sárga keveredésének arányát,

Minden furcsa, ha az ember nem ott van, ahol kellene

a sok egymás után sorjázó mostot, mint megannyi gyöngyöt, az emlékezés damiljára fűzöm,

ó igen, az emlékezés damil, mert átlátszó, és nem fonál, és legfőképp nem Ariadnéé, mert nem fénylik, és nem mutat utat, ellenkezőleg, egyre jobb vezet a labirintusba, a tévelygés mámorába, mely voltaképpen a jelenbe torlódó emlékezés, hogy majd az emlékezés is emlékké váljon, és így tovább.

Kirándulni jó, mert mindig vissza lehet térni otthonunkba, hiszen a kirándulás nem más, mint visszavonható érvényű költözés.

Anyám sokszor nem enged kirándulni, félt a kullancsoktól. A gimnáziumban ez megváltozik, több napos túrákra is elenged a betonozott civilizáció városaiba, ha megígérem neki, a közbeeső erdei túrák során hordom vászonkalapom. Anyám félt a kullancsoktól, általános iskolában egyszer csak azért enged el kirándulni, mert vihar van, eső, és biztosra veszi, nem megy az osztály sehova, persze délután a szemerkélésre szelődött esőben mégis nekivágunk a partnak, hogy majd a homokba tolt műanyag asztalok körül játszunk kentkupét, nem törődve azzal, hogy vizes asztallapon átnak a magyar kártya lapjai, Redding Itell már amúgy is el van szakadva, elrontva a játékot, hiszen már a hátlap is felismerhető. Hátam mögött piszkosan örvénylik a szürke Maros, megszerzem a makk ást, ha megfordulnék, elolvashatnám a táblát: fürödni tilos. Délután már visszafelé biciklizünk a betonúton, ekkor látom meg Anyámat, kölcsönkért biciklin pedáloz felénk inogva, pedig ekkor már úgymint mindegy.

Mégis nekivágunk a partnak

Az elszalasztott kirándulások miatt, az emlékek abortálását jóváteendő azért esdeklem Anyámnak, kiránduljunk mi magunk, ha máshogy nem, ismeretlen városunkbeli utcákon. Amíg kicsi vagyok, felcsap a bicikli csomagtartójára, hogy csendes makói utcákat lássak, hallgatagra vakolt házakkal, míg a mi utcánk, s így főleg az arra nagy szemű ablakaival nyíló utcai szoba, csupa zaj és nyüzsgés, főúton elsuhanó kamionzaj. Anyám nem enged állatot a lakásba, a hivatalos verzió szerint a ház nincs olyan állapotban, ám én régtől sejtem, saját emlékei miatt, mivel kislánykorában neki volt szeretett kiscicája, aki még kisebb cicákat is szült, hogy egy délután az én kislány anyukám egy nap arra toppanjon haza az iskolából jövet, a macska felfalta saját kölykeit.

Nyolcévesen kapok egy szív alakú lufit, az akkor divatos fajtaból, amelyet a Balatonon is árulnak: eziüst borítás színes mintával, zsinag helyett pálca tartja a légteli testet. A lufimon Snoopy, nagyon meg vagyok hatódva, úgy érzem, van egy kiskutyám. Többnap munkám eredményeképpen pedig rábeszélem Anyámat, menjünk ki a töltésre, ahol még rövidre taposott a fű, de már nyílnak ilyen kis lila virágok, melyekre nem találok nevet a Fürkész könyvek Vadvirágok kötetében. Kiviszem a lufit is. Legeltetem kutyámat, Snoopyt. Tompa fény, bizonytalan boldogság.

Snoopy éveken át az udvari szoba

Hajó alakú hintán, ikrekkel ringatózva

barna kredencén marad, egy vázába tűzve, levakarhatatlan mosolyával. A barna kredencben Anyám és Dusimama cipői, hatalmas talpú barna szandálok vannak, amikre nem látok esélyt, hogy egyhamar belenőnék. Snoopy mosolyára az évek során egyre több por rakódik, ahogy a jelen a múltba. A barna kredenc fölött pedig egy fekete vonal. Kiskoromban épp, hogy észreveszem, a barna kredenc akkor csak arra volt jó, hogy sötét színével láthatóvá tegye az előtte fényesen örvénylő, ablakfény által megvilágított szöszöket, meg hogy érthetetlen asszociációkat keltsen fel bennem, nem mintha lehetne értelmes.

Nézem a kredencet, és arra gondolok, nem tudom, milyen nap van ma.

Nézem a kredencet, és arra gondolok, a vasárnap vasárnap.

Egy fekete fecskére gondolok.

Egy szitára gondolok.

De lehet, hogy csak egy fekete fecske és egy szita képére gondolok.

És ekkor azt mondom magamban: szerelemcsüörtök.

Ezek a legszemélyesebb emlékeim.

*

Félek a halált elképzelni, mert félek az örökkévalóságtól, akár a lété, akár

a nemlété az. Gyerekkoromban úgy képzelem el majdani haláloamat, hogy egy fehér hajú öreganyót, engem, áll körbe családja, családom, miközben ő, én, arra gondol(ok), vajon mi legyen az utolsó gondolat.

Haláloamat elképzelve nagyanyámra hasonlítok, anyám anyjára. Dusimamát kórházban látom utoljára. Nagyanyám beteg és nem tudom, mi baja. Fekszik a rácsos kórtermi ágyban, elszánt, széles mosolya akár egy koponyáé. Ágya végében állok, és biztatom, ne csüggedjen, nemsokára nem lesz egyedül, hiszen én is jövök a kórházba, kiveszik az orrandulám.

Viszont mire valóban jövök, már nem lesz ott a nagymamám.

Az orrandulaműtétet úgy várom, mint később a kirándulásokat. [...] A kórházban egész nap csak fekszem és rossz ízű, kihűlt teát kortyolgatok. Anyám is befekszik, hogy vigyázzon rám, általában a folyosón császkal aggodva. A harmadik nap visznek műteni, valami fekete és büdös lufit szorítanak az arcom elé, hogy lélegezzem be ezt a borzalmat, de én tiltakozom, félek az altatástól, mi van, ha nem ébreszt senki.

Engem nem lehet megnyugtanni annyival, hogy a halál csupán mély álom, ha az alvás számomra maga a halál, ami borzalmas lehet, mert mi van, ha a túlvilágon is tovább félhetek, és mi van, ha nem érzek semmit.

A halál egy büdös lufi.

*

A halál, az valami olyasmi lehet, mint amikor Anyám kézhez kap egy levelet a kórházból, ahol tudja, az anyját kezelik, és ő kinyitja ezt a borítékot, és elolvassa, amit írnak. A halál, az valami olyasmi lehet, hogy állok az udvari és az utcai szoba közötti ajtóban, az utcai felé nézve, ahol Anyám áll, és olvas, és áll, és olvas, egy örökkévalóságnak tetsző ideig, majd nagyon lassan, de határozott elkeseredéssel, úgy, mint aki nem akarja és nem is fogja abbahagyni többé, elkezd sírni.

A halál, az valami olyasmi, hogy a halálhírt hozó levelet bár a hozzátartozónak szánják, de a halott nevére címzik. Hivatalosan.

De hivatalos dolog-e a halál?

„Élményeket gyűjtöttem, nem vagyont”

Mihály Amichay Éva portréja

„Másfél órát álltam sorba a dedikálásra várók között, egyik kezemben Gyurcsány könyve, másikban a CD a városgazdálkodási javaslatommal. Mikor sorra kerültem, megmondtam, hogy két éve sikertelenül próbálom eljuttatni hozzá az anyagot, mert a tanácsadói féltékenyen őrzik őt. Nevetett, de pár nap múlva fogadtak. Később az egész elakadt a pénzügyminisztériumban – Keller László levelét őrzöm, aki hosszasan bizonygatja, hogy ami másutt igen, Magyarországon miért nem működik.”

Ő Mihály Amichay Éva városgazdász, újságíró. Középső, héber nevét 1985-ban vette fel, jelentése: népem él.

1953-ban született Pécsen, erősen asszimiláns családban. Apja, akiben alighanem élt az azonosulás vágya a zsidósággal, ezt soha nem mutatta ki. A Holokausztról szóló könyvek a polc belső részén, eldugva sorakoztak. Éva az egyetlen gyerek, a család szeme fényeként élt otthon 18 éves koráig. Akkor kirobbant a túlszerető közegből, férjhez ment és Pestre jött az Ybl Miklós Műszaki Főiskolára. Az építész férj disszidens nagynénjének tágas lakásában éltek vidáman, sok munka és buli közepette, míg az állam a lakást el nem vette. Egy szobakonyhás VII. kerületi lakásban landoltak, amit fölújítottak és elcserélték egy rózsadombi romhalmazra, hogy megint építkezzenek. A főiskola utolsó évében Éva ott hagyott férjet, lakást és albérletbe költözött. Diplomázás utáni első munkahelye, akkori fogalmak szerint tuti jó állás, a Fővárosi Tanács városrendezési osztálya. Ám a belváros rehabilitációjával, ami a kutatási területe volt, alig van alkalma foglalkozni. Közben

férjhez megy egy másik építészhez, gyerekei születnek, és írni kezd, mire jóindulatúan azt tanácsolják: ha írhatnékja van, menjen újságírónak. Megfogadja a tanácsot. A Budapest című lapba, a Valóságba, az Esti Hírlapba és a Népszabadságba is ír. Elvégzi az újságíró iskolát, későbbi jeles újságírók, rádiósok az osztálytársai. A zsidóság témája is ebben a közegeben kezd megérinteni.

– *Mindig tudta, hogy zsidó vagy?*

– Egyáltalán nem. Lassú folyamat volt ez, mint valami ködből, úgy bontakozott ki a zsidóság. Egyik első emlékem, hogy kislány koromban egy barátnőm elsőáldozós képét nézegettem érdeklődve, de ő eltolt, mondván, hagyj, neked ilyen ügysem lesz. Mindenféle utalásokból, megjegyzésekből rakosgattam össze lassan-lassan a képet.

Szabadúszó újságíró lesz, bedolgozik a napilapoknak, a rádióknak. Utóbbi helyen, környezete hatására, már zsidó témákkal is foglalkozik. A rádiónál Rózsa T. Endre fogadja az anyagait. Elkezd a téma után járni, elvetődik a Rabbiképző könyvtárába

(ahol óriási zűrzavar fogadja), majd Scheiber Sándor kiddusaira.

– Időről időre elmentem valamilyen témával Scheiberhez beszélgetni, aki jó pedagógus volt és látta, hogy nekem szükségem van ezekre a beszélgetésekre.

A Scheiber Sándor vonzáskörzetében kerengő fiatalság persze szimpatizál Izraellel, de – többnyire biztonságos anyagi háttérrel – az alija legtöbbször fejében meg sem fordul. Éva viszont komolyan veszi, és alijázni készül.

– *Ekkor már nem éltél együtt a férjeddzel?*

– Nem, a harmincadik születésnapomat már elvált asszonyként ünnepeltem. Eleinte fölnéztem rá, mint a nagy művészre, de ahogy alaposan megismertem, kiábrándultam belőle. Kiderült az intelligens antiszemizmusa is...

– ?

– Szerette a zsidó nőket... Azt hitte, hogy a zsidóknak van valami titkuk, és ha közel kerül, akkor megfejtheti... Amúgy sokat köszönhetek neki, mert a megjegyzéseivel ő fordította az érdeklődésemet a zsidóság felé.

Éva 32 évesen, két kisgyerekekkel 1985-ben alijázik.

– Nem vagyok nagy nyelvtelhetség, de a héberrel nem volt gondom. Gyorsan megbarátkoztam a közeggel, otthonos volt a nyelv is. Hamar átvettem az izraeli mentalitást: feltaláltam magam, ezt értékelték, s lettek barátaim, ami sokat segített. Már az ulpán idején volt munkám. Igaz, először lépcsőházat mostam, de aztán áttértem a lakások tervezésére – az átlagos lakást egyéni szükségletekre alakítottam át. Másként viselkedtem, mint az építészek általában. Odafigyeltem a meg-

rendelőim életére – újságíróként kérdeztem, a műszaki tudásommal terveztem. Az Ybl-ben jól tanítottak, én pedig megtanultam a leckét. 1987 elején már saját cégem volt, és rengeteget dolgoztam. Izraelben a kreativitást díjazták. Aki valamit jól csinál, az meglesi a helyét.

– **Kinti magyarokkal nem jártál össze?**

– Nem akartam gettóban élni Izraelben. Voltak magyar barátaim is, de nem volt jellemző. Viszont olyan izraeli művészekkel hozott össze a jó sorsom, akik a maguk területén meghatározó személyiségek az országnak, mint Zvi Hecker építész, Moshe Gershuni vagy Dani Karavan képzőművészek, Gideon Shemer vagy Smuel Vilozsnyai színészek.

Éva húsz évet töltött Izraelben. Gyerekei törölmetszett izraeliek lettek, hamar önállósodtak, kibuci gimnáziumba jártak, és csak a hétvégéket töltötték otthon. 18 éves korukban egyik a másik után bevonult a hadseregbe. Leszerelésük után, mint a legtöbb izraeli gyerek, nekivágtak a világnak.

Éva, munkája mellett, részt vett a civil küzdelmekben, többek között a libanoni kivonulást követelő Négy Anya mozgalomban. Ennek a női szervezetnek komoly szerepe volt abban, hogy 2000-ben Ehud Barak „hazahozta a fiúkat” Libanonból.

2004-ben Pesten jár, találkozik Perczel Annával, megismerkedik a zsidónegyed problémájával, majd ezen keresztül a budapesti gondokkal.

A Népszabadság honlapján a budapesti városrendezésről indít blogot (Tel Avivból), amely egy hónap alatt a legolvasottabb NOL-blog lesz, annak ellenére, hogy „a szerk” nem népszerűsíti. Álláspontja kezdettől az, hogy a baloldali városvezetés projektekre épülő fejlesztési koncepciója elavult, a hetvenes években tervezett négyes metróra nincs szükség, a felszíni tömegközlekedési hálózatokat rendszerben kell fejleszteni. Nem keres protektorokat, de felveszi a kapcsolatot független szakemberekkel, elemzéseket készít, tanulmányokat ír, és rendszeresen elküldi ezeket az illetékeseknek. 2005-ben a Demszky-vezette fővárosi program bírálatából megszületik a podo-program, mint a budapesti városfejlesztés stratégiája.

– Azt hittem Budapest is úgy működik, mint az izraeli társadalom: a szakemberek véleménye fontos a politikusoknak. Izraelben erős a civil társadalom, dolgoztam civil szervezet keretében a városvezetéssel szemben, máskor pedig az egyik polgármesterjelölt programjának kidolgozásában vettem részt mint városgazdász. Mindkét esetben a város érdeke motivált. Ez Pesten mintha nem érdekelt volna a politikusokat. Minden ismerősöm panaszkodott, hogy rémes, ami Budapesten megy.

Ha nem jó a főpolgármester, akkor le kell cserélni – ez a demokratikus válasz. Független főpolgármesterként jelölteti magát. A kopogtatócédulák gyűjtését még Tel Avivból indítja el, s csak a választások közeledtével tér ha-

za. De kétszáz cédula hiányzik a hivatalos jelöltséghez.

Négy év akklimatizálódás Budapesten. Folytatja a város-kutatást, és rájön, hogy a város működésképtelenségének alapvető baja az önálló gazdálkodás hiánya. A „forrásmegosztás” nem gazdálkodás, az önállósághoz, közhatalviselésen alapuló bevételekre van szüksége az önkormányzatoknak. Elkészíti a szolgáltatás-alapú, dinamikus helyi adó és a srófadó-konstrukciót, amely a városfejlesztés hatékony eszköze – ezt igyekszik eljuttatni Gyurcsányhoz. Bátor politikust keres, de nem talál.

A roma ügy kezelésére kidolgozza a Podo-kibuc koncepciót, melynek lényege a tanulás és munka felelősségteljes egysége. Javaslatát eljuttatja Dobrev Klárához, a miniszterelnök feleségéhez.

– A kibuc szó hallatán húzták a szájukat, de én ragaszkodtam hozzá, mert a kibuc – noha ma már Izraelben nagyon átalakult – az együttműködés kezdeti stádiumában roppant eredményes forma, ezért lenne jó éppen az újra-alakuló roma közösségek számára. – A javaslat elakad. Kiábrándul a baloldali vezetésből. – Amit Demszky és csapata csinált itt éveken át, azt nem tudom nekik megbocsátani. A rossz helyre telepített szennyvíztisztítót, a kierőszakolt metrót, a rengeteg elszalasztott lehetőséget, azt, hogy húsz éven át fordítva ült a lovon, hátrafelé vezette a várost.

Saját online magazint indít podo-pro.hu néven. (A podo szójáték Pod-

Van-e modern zsidó irodalom?

A *Szombat* folyóirat szervezésében, **Szántó T. Gábor** író, főszerkesztő vezetésével zajló szemináriumsorozat műelemzésekkel, vendégelőadókkal, kerekasztal-beszélgetésekkel folytatódik.

Az új érdeklődők a szanto@szombat.org e-mail címen, vagy hétfő és csütörtök délután a 302-0744-es telefonszámon jelentkezhetnek. A kurzus ingyenes, a részvételhez előképzettség nem szükséges.

A következő óra: március 29. kedd 18 óra.
Helyszín: Bálint Ház (Bp. VI. Révay u 16.)

További információk a *Szombat* folyóirat honlapján: www.szombat.org

Partnerek: Mazsike, Bálint Ház.

Támogató: L. A. Pincus Alapítvány a diaszpórábeli zsidó oktatásért.

maniczky Frigyes városatya nevéből. Később tudja, meg, hogy a szó cigányul hidat jelent. Attól kezdve következetesen használja.) Környezet – kultúra – közösség. Hogy mindezt mi köti össze? „Tikkun Olám” – a világjobbítás szándéka.

– A hatékony városi adórendszerrel készült javaslatom most Tarlós István előtt van. Alapjait a Brit Birodalomban dolgozták ki, az izraeliek javítottak rajta, de én annál is sokkal jobbat készítettem: adaptáltam a számítógéphez és Budapest sajátosságaihoz. Tel-Avivban egyébként, a 2011-es költségvetés 88,5%-át helyi forrásból finanszírozzák, és ennél is nagyobb önállóságra törekcsenek.

– **És gondold, hogy ez Budapesten is elérhető?**

– Csak elhatározáson múlik. Bátor politikai döntésen. Persze, kell hozzá néhány éves, sziszifuszi, következetes szakmai munka is, de az elhatározás a lényeg. Káoszából rendet csinálni, kezdetben nem népszerű dolog, de megcsinálta Penalosa Bogotában, Giuliani New Yorkban, Ron Huldai Tel-Avivban.

– **Gyerekeid hol élnek?**

– A fiam Ausztráliában, fiatalos bűnözők rehabilitációjával foglalkozik. Reklámgrafikát tanult, de úgy látzik, hogy az a hivatása, amire katonai éveiből is a legbüszkébb volt: parancsnoksága alatt néhány srácnak új életcélt adott a közösség. A lányom Londonban tanult drámaírást, két darabját be is mutatták, de ez a megélhetéshez nem volt elég. Így inkább Indiában jogatanári oklevelet szerzett, és ma Montreálban él, boldog házasságban.

– **Hatalmas erőfeszítéssel teremtél egzisztenciát újra és újra, amit aztán könnyedén otthagytál újra és újra.**

– Egész életemben élményeket gyűjtöttem, nem pedig vagyont. Életem luxusa, hogy többé-kevésbé azt és addig csináltam, amit és ameddig szerettem, amíg kihívást jelentett. Sose unatkoztam, az biztos! Sajnos, öregszem: huszonévesen a rózsadombi lakást otthagyni még semmiség volt. Most a tel avivi lakásomat felszámolni, a felgyülemlett tárgyakat szelektálni már nagy fájdalommal járt. De túl élelem.

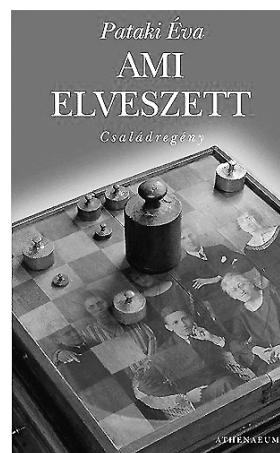
Gadó János

Valóban elveszett?

Mennyire idézhető

meg fényképek, levelezőlapok, töredékes naplók és persze szóbeli elbeszélések emlékfoszlányai alapján a múlt? Nem tűnik-e reménytelen vállalkozásnak, hogy ezekből a töredékekből idézze meg egy ma élő leszármazott felmenőinek egymásra rétegződő életvilágait a tizenkilencedik századtól egészen a huszonegyedik század elejéig? Pataki Éván, a Mészáros Márta filmek sikeres forgatókönyvírójában volt bátorság és kitartás, hogy hozzájárasson ehhez a merész – ahogy ő nevezi – régészeti feltáró munkához, s megírja az emléktöredékekből rekonstruált, valóságot és fikciót ötvöző családregejét.

Pataki Éva merész és sok buktatóval járó vállalkozása érdekes módon ott sikeres, ahol a leginkább szükség van a fikcióra, ahol a szereplők beszélgetéseinek, gondolkodásmódjának leírásához a legkevésbé állhattak rendelkezésre dokumentumok. Ott a legizgalmasabb a történet, ahol egy megsárgult, töredezett, cakkos szélű fényképen lévő arc, vagy a háttérben lévő házrészlet nyomán kel életre a személyiség, a lakásbelső, a kisvárosi főutca, a zsinagóga péntek esti hangulata, egy családi asztal körül zajló, majd évszázaddal ezelőtti beszélgetése. A jelenhez közeledve sajnos egyre inkább háttérbe szorul a fikcióra épülő történetalkotás, és többnyire az iskolai történelemkönyvek nyelvi készletét és ismeretanyagát használva jelenik meg a család életének egy-egy eseménye. Pataki forgatókönyvírói munkásságának ismeretében biztosak lehetünk,

Pataki Éva:
Ami elveszett.
Atheneum,
Budapest 2010.
404. oldal. 3490 Ft.

hogy képes lett volna az 1945 utáni korról is érzékletesebb képeket formálni, háttérket festeni, (elég utalni a Mészáros Márta számára írott két Napló film forgatókönyveire vagy a Nagy Imre történetét feldolgozó *Temetetlen halottra*.) de ehhez, a személyes érintettség okán, meg talán a regény terjedelmi korlátai miatt sem volt elég ereje.

A családrege három generáción át követi egy zsidó nagycsalád sorsát. A történet főhőse a szerző dédnagyanyja, aki ortodoxként születik, és asszimilálódó, ám sok tradíciót őrző jidise mameként éli végig szinte az egész huszadik századot. Ő még minden erejét képes latba vetni, hogy egybetartsa a családot, hogy valamit közvetítsen a hagyományos zsidó értékrendből. Hatalmas erő, bölcsesség és ugyanakkor nagyfokú rugalmasság jellemzi. Sikereségének, alkalmazkodóképességének és talán hosszú életének is ez a titka. Hat gyermeke már a keresztény nemzeti kurzus, a numerus clausus világában válik felnőtté, s legtöbbjük szinte teljesen maga mögött hagyja a zsidó tradíciókat. Megmarad azonban, sőt a második generáció jó néhány új házasságban kiteljesedik a meleg, óvó, összetartó családi légkör, amely a felnövő harmadik generáció gyerme-

RUTH FAINLIGHT

Lilit

*Lilit, Ádám első társa
Feltételezte egyenjogúságát
Ezért elátkoztatott.*

*Isten ugyanabból a földből
Teremtette őt, mint Ádámot.
Lilit helytállt, ámulva
A különbség ötletén.*

*Ádám és Isten zavarban,
Megalázva. Igaza volt –
Egy időben teremtettek
Isten tükröképének
Két felére.*

*A nő elvárásai
Jogosak lettek volna.
De Ádámnak meg kellett értenie Istent.
A teremtménynek most már szolgálnia kell,
Kelletlenül és vonakodva, mint ő.
Isten bátorította.*

*Őrizni titkait, Isten
Elaltatta Ádámot.
Amikor felébredt,
Éva várta, tartozéka.*

*Szemét lesütve, péniszre
Volt az első, mit a nő a felfedezett.
A kígyó emlékeztette rá.*

*Az oldalában zsibongó fájdalom,
Honnan a borda vétetett
(Aminek emlékére
A katona kardját döfte),
Sebezhetővé tette Ádámot.*

*Lilit szégyene így hozott
Jót és rosszat. Ő lesz
A kívülálló a rettegett, az idegen,
Éhes és veszélyes.
Dühe veszélyezteti
A férfi magjait, Éva gyümölcseit.*

*Jó asszonyok amulettet viselnek
Ellene, hogy megóvják magukat.
Lilit féltékeny.*

A zuhanás

*Ha egyszer zuhanni kezdesz, zuhansz mindörökre.
Ha egyszer elindulsz, sehol nincs megállás.
Bárhol volt otthonod, elhagyván
Nem lelsz másikat. Mint egy meteor,
Sebességgel növekvő fényesség
Zuhan az űrön át, nem kell áthatolnia
Egyik bolygó pályáján sem, nem lelsz
Nyughelyet, sem utazásod végét,
míg fel nem használtál mindent, felemészítve
Bármit, ami táplál, behúzza
Zuhanásod kavargó örvényébe:
Reményed legmesszebbik, sötét ösvényére.*

keinek lelki épségét, életbeli sikerességét elősegíthetné – ha nem vetülne a harmincas évek Magyarországra a faszizmus árnyéka.

A Czeisler család második generációja a magyar zsidó sorsok lehetséges típusainak mindegyikét példázza. Az orvosi pályára törekvő fiúk Olaszországban tanulnak, majd kivándorolnak Amerikába. A zsidó snorner fiaként egykor napokat evő, majd sikeresen polgárosodó egyik vő és felesége, a legizgalmasabb személyiségű Czeisler lány, a pesti Lipótvárosban nyit üzletet. Van, aki Dél-Amerikában válik sikeres üzletemberré, s van, aki cionistaként a palesztinai kivándorlást választja. A családba betör a baloldal-

iság, az egyik unokaöcs belép az illegális kommunista pártba, majd internacionalistaként a spanyol polgárháborúban harcol. S akad olyan Czeisler lány is, aki házassága révén visszatér a tradicionális zsidósághoz.

A Holokausztot a család Mezőkövesden maradt tagjai nem élik túl, csak egyetlen ikerpár és a második generáció néhány tagja, köztük a szerző nagymamája jön vissza Auschwitz poklából. A Soá után – a család minden törekvése ellenére – eltűnik a harmincas évek relatív jóléte, a maradék polgári miliő, a régi családi akolmereg. A harmadik generáció életben maradt tagjai először cionista, majd nem sokkal ezután kommunista fana-

tikusok lesznek, ÁVÓ-sok éppúgy, mint moszkvai ösztöndíjasok. A háborút – fiai különös előrelátása jóvoltából – Chicagóban átvészeli, majd 45 nyarán visszatérő dédnagymama már egy egészen másfajta világot kénytelen tudomásul venni. A második generáció tagjai egyre jobban sodródnak a történelemmel, illúziója sem marad meg annak, hogy ők alakítják sorsukat.

A Holokausztot túlélte középkorú és fiatal szereplők zöméből eltűnik a nyugalom és biztonság, amely a századforduló polgárosodó zsidó családjában alapélmény lehetett. A félelmek és rettegek nyomán szinte mindenkiből neurotikus, depressziós tüne-

Függőleges

*Ki jelölte ki helyem?
Emberöltőig tart
Olyan igaz hívőt nemzeni,
Századokig megteremteni
Valakit, ki ösztönösen tudja,
Hogy az egyetlen lehetséges mozgás
Csak le, vagy fel. Nekem
A föld felszínén nincs helyem:
A vízszintes csak látszat,
Mikor számomra csupán
A függőleges használható. De
A nyelv elenged,
A beszéden át menekülök,
Melynek nincsenek dimenziói,
Nem követel lakóhelyet,
Vagy hűséget s mely megszabadít
Bárki meghatározásától:
Zsidó. Nő. Költő.*

Isten nyelve

*Az angyaloknak nincs memóriája,
Isten nyelvének nincsen nyelvtana.
Folyamatosan beszél,
Minden szó neve
Variációja, a világ nevek
Hálózata, minden mássalhangzó
Egy új jelentést hirdet;
Az elfogadhatatlan
Szintűgy, mint az igaz, túl
Az idő fogságán. Így az angyalok
Elfelejtene minden ellentmondást,
Elfogadják az összes kijelentést
Mint kommentárt.
Céljuk eltűnődni
Isten munkája felett, és hallgatni,
Ama napig, míg
Kiejti a nevet: Messiás.*

Szántó T. Gábor fordításai

Ruth Fainlight 1931-ben született New Yorkban, és tizenöt éves kora óta Angliában él. Hosszabb időt töltött Franciaországban és Spanyolországban is, fordított is e nyelvekből. Verseken kívül színdarabokat, novellákat, operalibrettókat ír.

tek, alattomosan támadó, gyilkos betegségek törnek elő. Pedig a háború utáni évtizedek Magyarországnál béke van, s ezen még 56 – kinek reményekkel, kinek félelmekkel teli – hetei sem ejtenek igazi csorbát. Az élet mélyrétegeiből, a mindennapi családi történetekből azonban kiveszett a biztonság, eltűnt a generációról generációra átöröklődő tárgyi és szellemi környezet, a kisvárosi organikus mikrovilágok állandósága.

Ennek a felbomló, átalakuló, egyszerre álságos és nyugtalanító világának a leírása sikeredett szegényesebbre, felületesebbre, kissé tankönyv és újságcikk ízűre. Valószínűleg a 20. század második feléről nehezebb írni,

hiszen a szereplők zöme él vagy emléküik még elevenen munkál. Mintha a – minden bizonnyal – több tény, emlékezet anyaga gúzsba kötötte volna a fikciót, a töredékes mozaikok képpé alakítását. Itt a regény mintha átválna szürke emlékirattá, s csak ott tűnnek elő a korábbi időszakok színes ábrázolásai, ahol maga a valóság izgalmas. Ilyen színes történet a matróna korú dédnagymama disszidálásának története.

Pataki Éva könyve ennek ellenére forrásértékű történelmi tabló, s talán nem túlzás és nem stílustalan a megállapítás: rekvium az elveszett és eredeti formájában újra már nem teremthető polgári idillért, a zsidó gyökere-

ket hol nyíltan, hol rejtetten őrző családi miliő pusztulásáért. Rekvium az okért a széder estékért, ahol már rég nem a haggada meghallgatásáért, hanem a családi együttlét semmivel nem pótolható élményéért, a csipkelődő beszélgetések aurájáért ülték körül a nagy diófa ebédlőasztalt a zsidóságot már elfeledett vagy tudatosan feladni akaró Czeislerek, Pollnerek.

A könyv ugyanakkor sajátos cáfolata is e világ elveszettségének, hiszen egyfajta modern haggadaként felidézhetővé és megélhetővé teszi a múltat, s mindez segít a gyökerek újrafelfedezésében, az elveszett világ hiányának tudatosításában.

Schüttler Tamás

Információ, tudás, tudatosság

Hanna Yablonka, lánykori nevén Török Hanna, Izraelben született, kaszai eredetű család gyermekeként. Szülei holokauszt-túlélők. A Ben Gurion egyetemen a Holokauszt történetének professzora. Magyarországon az Eichmann-per ötvenedik évfordulója alkalmából több előadást tartott.

– *Az ön egyik fontos tanulmánya* a holokauszt-tudatosság fejlődését írja le Izraelben. Jól értem, hogy mindez az Eichmann perrel kezdődött?*

– Nem, egyáltalán nem. Könyvemben azt a tézist állítom föl, hogy a fejlődés három fázison ment keresztül. Ezek: az információ, a tudás (knowledge) és a tudatosság (awareness). Az első fázis Izrael történetének kezdeti tíz-tizenöt évét jellemezte. A Holokauszt példátlan esemény volt, így elég sok időbe tellett, amíg az emberek ezeket az információkat fel tudták dolgozni, meg tudták érteni. Az Eichmann-perben éppen ez történt: az információ átalakult tudássá, megértették az esemény lényegét. Aztán a 67-es háború idején vált mindez tudatossá, amikor az emberek gondolkodásában viszonyítási ponttá vált.

– *Miként lehet leírni ugyanezt a folyamatot a nyugati világban, ahol ma a Holokauszt szintén alapvető viszonyítási pont?*

– Itt ezek az információk sokkal lassabban jutottak el az emberekhez, mint Izraelben. Európában a győzelem öröme sokáig minden más tapasztalatot elhalványított. Azt hiszem, Európa a hatvanas évek közepén kezdte felfogni, hogy itt olyasvalami történt, amit nem lehet megkerülni. Előtérbe került a gonoszság fogalma, majd az európai népek kollaborációja a néme-

tekkel. A hetvenes-nyolcvanas években már néhány ország hozzákezdett a múltfeldolgozáshoz, és ma, azt hiszem, ennek a folyamatnak a csúcspontjára vagyunk. Amikor a társadalmak fölteszik a lényegbe vágó kérdéseket.

– *De például Anne Frank történetét már az ötvenes években is jól ismerték.*

– Anne Frank története nem a Holokauszt története, csak egy fiatal lányé, aki meghalt, de előtte leírta egy terrorrendszer mindennapjait. Ezt mindenki fel tudta fogni. Anne Frank valóban híres lett már az ötvenes években, színdarabot, filmet készítettek a történetéből – és ezt még az NDK-ban is bemutatták. Ebben nagy szerepet játszott az a szükséglet, hogy a nagy háború után az élet visszatérjen a normális kerékvágásba.

– *Ezekben a feldolgozásokban Anne Frank zsidósága nem játszott nagy szerepet vagy éppen el is hallgatták.*

– Különösen a kommunista országokban. Babij Jar negyvenezer zsidó áldozata a szovjet történetírásban „antifasiszta áldozatként” jelent meg. De ugyanilyen emléktáblát láttam már „szlovák antifasisztákról” is.

– *Meg lehet ragadni a háború utáni Európa történetében egy pillanatot, amikor a Holokausztról szóló információ tudássá, vagy éppen tudatossá válik? Az én szememben ilyennek tűnik a Holokauszt című amerikai tévésorozat, a hetvenes években.*

– Két nagyhatású amerikai tévésor-

ozat volt. A másik a „Winds of War” címet viselte és Herman Wouk azonos című regényéből készült. De Németországban a nagy sokkhatást valóban a Holokauszt c. sorozat váltotta ki. Aztán a kommunista rendszer összeomlása hozta magával a lengyel ébredést. Itt az egyik legnagyobb vita Jan Gross *Szomszédok* című könyve nyomán robbant ki. Ekkor merült fel a kérdés: mit tettünk mi, lengyelek, a zsidó szomszédainkkal? Szlovákiában is komoly mozgalom indult a múlt feltárására. Vannak persze sokan, akik Tiso-ból, a fasiszta szlovák bábállam vezéréből akar hőst csinálni. De a másik mozgalom is erős. Vagy huszonöt középiskola diákjai kutatják az eltűnt zsidó szomszédok nyomait. Rendbe hoztak számos zsidó temetőt is. Három éve Poprádon voltam, ami köztudomásúlag fontos vasúti csomópont volt a deportálás során. Auschwitz első zsidó áldozata is ezer szlovák zsidó lány volt, akiket Poprádról deportáltak. Három évvel ezelőtt a város pályaudvarán emléktáblát avattak ennek emlékére, Fico miniszterelnök jelenlétében.

– *Ez meglepő, mivel Magyarországon Robert Fico erősen nacionalista hírben áll.*

– Fico elismerésre méltóan viselkedett. Van is mit jóvátenni, mivel a Tiso-féle szlovák állam ötszáz márkát fizetett a németeknek minden deportált zsidó után. Csak hogy vigyék őket. Erről komoly dokumentáció van.

De a tudatosságban azért valószínűleg a németek járnak az élen. Berlinben a Német Történeti Múzeumban nagy kiállítás látható, „Hitler és a németek” címmel. Az emberek órákat állnak sorba, hogy bejuthassanak. A kiállítás üzenete az, hogy eddig mindenért Hitlert hibáztattuk, de hol voltunk mi, amikor ez történt? És a válasz nagyon egyenes és bátor. Hihetetlen. A németek valóban szembenéznek a múltjukkal, a kiállítás forradalmi, kár, hogy nincsen angol katalógusa.

Gadó János

* *The Development of Holocaust Consciousness in Israel: The Nuremberg, Kapos, Kastner, and Eichmann Trials.* Israel Studies, Volume 8, Number 3, Fall 2003, pp. 1-24